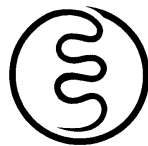

*Istanbul'un
Ermeni
Sesleri*

İstanbul'un Ermeni Sesleri

Ազգագրական հետազոտությունների
Հայկական կենտրոն «Հազարաշեն»
Armenian Center for Ethnological
Studies "Hazarashen"

Armenian Actors
Union

Adult Education and Oral History
Contributing to the
Armenian-Turkish Reconciliation

Erivan 2011

İstanbul'un Ermeni Sesleri

Bu kitapta yer alan denemeler, İstanbul Ermenileri ile yapılan sözlü tarih araştırmasına dayanmaktadır. Anlatılar, İstanbul Ermenilerinin hayatlarının farklı yönlerini yansıtan altı denemede özetlenmiştir. Umarız ki bu yayın, hem Ermenistan hem de Türkiye toplumunda İstanbul Ermenileriyle ilgili olan bilinci artıracak ve iki ülke arasında daha derin bir diyalog oluşumunu teşvik edecektir.

Yazarlar:

Victoria Asatryan
Mariam Grigoryan
Avetis Keshishyan
Gayane Manvelyan
Anna Pohosyan
Hasmik Sahakyan

Ermenice – Türkçe çeviri ve redaksiyon: Sibil Çekmen

Kapak resmi: © Stella Hovhannisyan

Dizgi ve tasarım: Anahit Muradyan

Yazarların adı altında yayımlanan makalelerde ifade edilen görüşler, makalelerin yazarlarına aittir. Yayıncılar ve editörler herhangi bir sorumluluk taşımazlar. Kitabın tamamının ya da bir bölümünün alıntılanması durumunda, kaynak gösterilmesi zorunludur. Yayıncı, kitaptan alıntılanan eserlerin bir kopyasının tarafına ulaştırılmasını rica eder.

© 2011 dvv international

dvv international

Obere Wilhelmstra e 32 – 53225 Bonn Federal Republic of Germany

Tel: +49/228-975 69-0 Fax: +49/228-975 69-55

info@dvv-international.de www.dvv-international.de

Ayrıntılı bilgi için: www.speakingtooneanother.org

Teşekkür

Proje ekibi, projede ve broşürün hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür eder.

Ekip, kendilerine ekip danışmanı/uzman olarak yardım eden Lusine Kharatyan'a, özverili ve profesyonel çalışması, araştırmanın ve proje uygulamasının her etabında yaptığı rehberlik için teşekkür eder.

Daimi destekleri ve paha biçilemez önerileriyle hep yanımızda olan Vanya Ivanova, Hranush Kharatyan ve Nazaret Nazaretyan sayesinde, proje uygulaması sırasında ortaya çıkan bazı cesaret kırıcı olayların üstesinden gelinmiştir.

Ekip ayrıca Sibil Çekmen'e, kitabı Ermeniceden Türkçeye çevirdiği ve Türkçe kitabın redaksiyonunu yaptığı için teşekkür eder.

Agos gazetesi, Uluslararası Hrant Dink Vakfı ve Anadolu Kültür çalışanlarına; Pakrat Estukyan, Nişan Güreh, Gamze Hızlı, Nora Mildanoğlu, Tamar Nalcı, Kubilay Özmen, Zeynep Taşkın, Nora Tataryan, Sayat Tekir ve Ragıp Zık'a, İstanbul'da yapılan araştırmada sundukları yardım ve destek için minnettarız.

Bu proje, DVV-International'ın mali desteği ve HAZARASHEN'in aynı katkıları sayesinde hayata geçmiştir.

Kapak resmini tasarlayan Stella Hovhannisyan'a ve deneme yazıları için bazı fotoğrafları sağlayan Nane Khachatryan'a da teşekkür ederiz.

Ve tabii, İstanbul'da bizimle görüşmeyi ve hayat hikâyelerini bizlerle paylaşmayı kabul eden tüm insanlara en derin teşekkürlerimizi sunarız. Onların katkısı olmadan, bu yayın ve proje ortaya çıkamazdı.

İçindekiler

Önsöz	5
Kökler, Soykırım, İstanbul.....	8
Hasmik Sahakyan	
Ermenistan-Türkiye; Ermeniler-Türkler, İstanbul Ermenileri-Ermenistan Ermenileri.....	15
Anna Poghosyan	
Karma Evlilikler.....	22
Mariam Grigoryan	
Okul ve Ermenicenin Kullanımı.....	25
Avetis Keshishyan	
Gelenekler, Bayramlar.....	31
Victoria Asatryan	
Değişim Rüzgârının Adı "Hrant Dink"	38
Gayane Manvelyan	

Önsöz

1 Ağustos 2009 tarihinden beri, dvv international (Alman Uluslararası Yetişkin Eğitimi Birliği Enstitüsü), Erivan'daki ulusal ofisi ile birlikte, Ermenistan-Türkiye uzlaşımını hedefleyen bir proje yürütmektedir. Proje, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın maddi desteğiyle gerçekleştirilmektedir. Projenin Türkiye'deki ortağı, daha çok kültürel ve sanatsal çalışmalara odaklanan Anadolu Kültür; Ermenistan'daki ortakları ise Hazarashen Etnografya Çalışmaları Merkezi ve kâr amacı gütmeyen bir STK olan Ermeni Oyuncular Birliği'dir (AAU).

Ana projenin amacı, yetişkin eğitimi, kültürlerarası değişimler ve sözlü tarih araştırmaları aracılığıyla bölgesel uzlaşım süreçlerine katkı sağlamaktır. Bugüne kadar proje dahilinde iki öğrenci kampı düzenlendi: Birincisi Dilijan'da (Ekim 2009, Ermenistan), ikincisi ise Antakya'da (Ağustos 2010, Türkiye). Birinci buluşmada, Ermenistan'dan ve Türkiye'den onar öğrenci, sözlü tarihin metodolojisi üzerine eğitim aldılar. Öğrenciler, Ekim-Kasım 2009 tarihleri arasında, araştırma danışmanlarının denetimi altında, farklı yaş gruplarından, farklı geçmişlere sahip ve farklı bölgelerde yaşayan insanlarla "sözlü tarih" görüşmeleri yaptılar. Toplanan materyal, 2010 yılında üç dilli (Ermenice, Türkçe, İngilizce) olarak basılan 'Birbirimizle Konuşmak: Türkiye ve Ermenistan'da Kişisel Bellek Anlatıları' adlı kitapta özetlendi.

Öğrenciler, Antakya'da düzenlenen kampta, proje yönetimi, fotoğraf, video ve yazma teknikleri üzerine eğitim aldılar. Kazandıkları deneyimleri, araştırma danışmanlarının direkt müdahalesi olmadan geliştirilecek ve uygulanacak olan üç öğrenci projesinde kullanmaları gerekmekteydi. Katılımcılar üç gruba ayrıldı ve Ermenistan-Türkiye uzlaşım süreciyle ilgili kendilerini ilgilendiren konularda proje önerileri sundular. Seçilen üç proje şu anda uygulanıyor –Ermenistan ulusal projesi, Türkiye ulusal projesi ve Ermenistan-Türkiye ortak projesi. Ermenistan ulusal projesi ekibini oluşturan altı kişi olarak bizler, bu projenin öncüleri ve bu broşürün yazarlarıyız.

Broşürde yer alan denemeler, Eylül 2010'da İstanbul'da geçirdiğimiz on gün süresince yaptığımız görüşmelere ve gözlemlere dayanmaktadır. Vakıflıköy'e (Türkiye'nin son Ermeni köyü) yaptığımız ziyaret ve tarihî Ermenistan'dan geçmek bizlere, bugüne kadar Türkiye'de yaşayan Ermeniler hakkında ne kadar az şey bildiğimizi ve bu insanların fikirlerinin ortak girişimler (örneğin Ermenistan-Türkiye Uzlaşımı) için ne kadar önemli olduğunu gösterdi.

Ayrıca sürecin çerçevesini doğru çizebilmek, süreci doğru değerlendirebilmek ve bu amaca ulaşmak için kullanılacak araçları keşfedebilmek için de önemli. Hem Ermenistan hem Türkiye toplumu, soykırımdan kurtulan ama ülkelerini terk etmeyen insanların bugünkü problemleri ve endişeleri hakkında çok az şey biliyorlar.

İstanbul'un Ermeni Sesleri

Özellikle, uzlaşım sürecini teşvik eden ya da durduran her türlü faktörü ilkelden deneyimleyen İstanbul Ermenilerinden bahsettiğimizde büyük bir boşlukla karşı karşıya kalıyoruz. Bu topluluğun geçmiş deneyimleri ve bilgisi, iki halkın, karşılıklı kabule ve daha derin bir diyaloga ulaşabilmesine kayda değer bir katkı sunabilir.

Bu yüzden, biz, projenin uygulayıcı ekibi olarak, Ermenistan ve Türkiye toplumlarının İstanbul Ermenileri ve onların Türklerle olan ilişkileri hakkındaki farkındalıklarını arttırmaya çalıştık. Ekip projenin ayrıca, stereotiplerin aşılmasına, Ermenistan ve Türkiye toplumlarında bu kişilere karşı olan ilginin artırılmasına, ileride yapılabilecek olan işbirlikleri ve etkileşimler için bilinçli bir ortam yaratılmasına katkı sağlayacağını düşünüyor.

İlk başta planlanan, İstanbul Ermenileri ile sözlü tarih görüşmeleri yapmak ve daha derin gözlemlerde bulunabilmek için, bu ailelerin yanında kalmaktı. Fakat projenin uygulanması aşamasında ortaya çıkan öngörülemeyen problemler, ilk başta tasarlanan ayarlamaları imkânsız kıldı, hatta projenin uygulanmasını bile tehlikeye attı.

Bu nedenle, farklı yaş gruplarına mensup on üç kadın ve erkekle görüşmeler yapabildik. Çok iyi biliyoruz ki, gerçekleştirilen görüşmelerin sayısının sınırlı oluşu, bizim deneyimsizliğimizle birleştiğinde, bu projeyi ciddi bir araştırma olarak değerlendirmemize izin vermiyor. Gene de, belirtmek isteriz ki, görüşmeler proje sırasında ortaya çıkan tüm problemlere rağmen özenle yürütülmüştür.

Başta çıkmamız gereken en büyük sorunlardan biri, özellikle de görüşmeler sırasında kayıt cihazı kullanımımızın gerilimi artırdığı göz önünde bulundurulduğunda, görüşeceğimiz kişilerin güvenini kazanmak oldu.

Birçok kez, görüşmeye başlamadan önce, projenin amaçlarını; projenin nasıl ve kim tarafından yürütüldüğünü ve görüşmelerden elde edilen bilgilerin hangi amaçlarla kullanılacağını detaylandırarak anlatmamız gerekti. Birçok kez, görüşmecilerin sözlerinin broşürde anonim bir şekilde verileceğini, kimliklerinin açığa çıkmayacağını, kayıtlara sadece söylenenleri detaylı bir şekilde hatırlayabilmek için ihtiyacımız olduğunu vurgulamak zorunda kaldık. Buna rağmen, insanları ikna etmek çok zor oldu. Görüşmeyi kabul ettiklerinde bile, ihtiyatlı davranıp, görüşmelere onların güvenini kazanmamıza yardımcı olacak sorularla başlayıp daha sonra daha ciddi konularla ilgili sorularımıza geçtik. Muhtemelen bu yüzden kültür, bayramlar ve geleneklerle ilgili konuşmalar görüşmelerde ağırlık kazandı ve daha hassas politik konularla ilgili konuşmalar sınırlı kaldı. İnsanlar bu tarz soruları cevaplarken kendilerini rahat hissetmediler ve çoğu zaman bir iç gerilim yaşadılar. Belki de planladığımızdan daha az görüşme yapmamızın nedenlerinden biri de budur; görüşmelerde irdelediğimiz problemler ve sorular bizim ilk beklentilerimizle ve planlarımızla uyuşmadı. Gene de, olayların bu şekilde gelişmiş olmasının bile ilginç bir yanının olduğunu düşünüyoruz. Türkiye toplumunun içinde yaşarken ve bu toplumun farklı üyeleriyle her gün etkileşim halindeyken, İstanbul Ermenilerinin hâlâ korku içinde ve ifade özgürlüğünden yoksun olarak yaşadıkları subjektif varsayımını yapmamıza olanak veriyor. Problem ve endişeleri konusunda açıkça konuşmamayı; yaşamlarını etkileyecek başka problemlerin ortaya çıkmasını engellemek, kendilerinin ve çocuklarının güvenliklerini sağlamak istercesine, olayların sadece iyi yanlarından bahsetmeyi tercih ediyorlar.

Bu broşürde altı (6) deneme yer alıyor:

1) Kökler, Soykırım, İstanbul

- 2) Ermenistan-Türkiye; Ermeniler-Türkler, İstanbul Ermenileri-Ermenistan Ermenileri
- 3) Karma Evlilikler
- 4) Okul ve Ermenicenin Kullanımı
- 5) Gelenekler, Bayramlar
- 6) Değişim Rüzgârının Adı “Hrant Dink”

Denemelerin sırası gelişigüzel yapıldı. Yazarların farklı olmasından dolayı, yazılarda kullanılan dil ve üslup da farklı. Hrant Dink’le ilgili olan son deneme, stili ve kullanılan dil açısından diğerlerinden ayrılıyor. Bu deneme, diğer yazıların aksine, İngilizce yazıldı ve yazar Hrant Dink’i sadece yapılan görüşmelere değil çok daha geniş bir bağlama dayanarak tasvir etti. Ayrıca, bütün yazarlar aynı görüşme kayıtlarını kullandıkları için, bazen, yapılan alıntılar denemelerde tekrarlanıyor, fakat her seferinde farklı yorumlarla... Denemelerde kullanılan ‘Bolis’ kelimesinin Ermeniler tarafından çok kullanılan bir kelime olduğu ve İstanbul’a işaret ettiği, ‘Amerika’nın ise ‘Amerika Birleşik Devletleri’ anlamında kullanıldığını da belirtmek isteriz. Görüşmelerden yapılan alıntılar, farklı konular hakkında konuştuğumuz insanların kişisel algılarını ve pozisyonlarını yansıtmaktadır. İhtiyatlı davranarak ve etik kurallara uymaya çalışarak görüştüğümüz kişilerin isimlerini anonim tuttuk ve onların fotoğraflarını kullanmadık. Bunun yerine, denemelerde sunulan fikirlerle bağdaşan tematik fotoğraflar kullandık. Kitapta kullanılan fotoğrafların çoğu Nane Khachatryan tarafından sağlandı, bazıları yapılan alan çalışması sırasında kitabın yazarları tarafından çekildi, bazıları ise farklı internet sitelerinden alındı. Ekibimiz, İstanbul Ermenilerinin sözlü tarihlerini kullanarak onların yaşam tarzları, endişeleri, Türkiye toplumuna olan katılımları ve Türklerle olan ilişkileri ile ilgili fikirler vermek istedi.

Ve son olarak, söylemek isteriz ki, projenin uygulayıcı ekibi, aynı zamanda denemelerin yazarları olan şu kişilerden oluşuyor:

1. Victoria Asatryan, Erivan Devlet Dilbilim Üniversitesi V. Brusov, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
2. Mariam Grigoryan, Rus-Ermeni (Slavonic) Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü,
3. Avetis Keshishyan, Erivan Devlet Dilbilim Üniversitesi V. Brusov, Bölge Çalışmaları Bölümü.
4. Gayane Manvelyan, Erivan Devlet Dilbilim Üniversitesi V. Brusov, Avrupa Çalışmaları Bölümü,
5. Anna Poghosyan, Avrupa Bölgesel Akademisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
6. Hasmik Sahakyan, Erivan Devlet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Kökler, Soykırım, İstanbul

Hasmik Sahakyan

Görüştüğümüz İstanbul Ermenilerinin çoğu İstanbul'da doğmuş olmalarına rağmen, anne-babaları ya da büyük anne ve büyük babalarının, Türkiye'nin farklı yerlerinden, genellikle 1915–1923 yılları arasında göç ederek İstanbul'a yerleşmiş olduğunu söylediler. İçlerinden biri, *“Büyükbabam Sivas'ta doğmuş ve savaş yıllarında oradan ayrılmış. Annemin ailesi hakkında fazla bilgi sahibi değilim, ama Sinop'ta doğmuşlar.”* diyor. Bir diğer kişi ise şunları söylüyor: *“Evet, ben İstanbul'da doğdum, ama babam Sivaslı, annem ise Kzili. Kzi, tam Khor Virab'ın karşısında olan köydür. Babam ise Sivas'ın Perkenik köyünden. 15'ten sonra İstanbul'a yerleşmişler.”* Görüştüğümüz kişilerden birinin hikâyesi genel olarak dikkat çekici: Onun hem anne hem de baba tarafından büyük anne ve babası, kaderin oyunuyla farklı bölgelerden göç etmek zorunda kalmışlar ve İstanbul'a yerleşmişler. *“Annem ve babam İstanbullu, fakat büyük anne ve babalarım İstanbullu değiller. Onlar Batı Ermenistanlılar, fakat hepsi de farklı şehirlerden. Dördü de Katliam sırasında ailelerini kaybetmişler ve Katliam'dan, 15'ten sonra birbirleriyle evlenmişler. Yani, babamın babası Sivas'ın Susihik vilayetinin Verin Azguder adlı büyük bir köyünden... Annemin babası Şebinkarahisarlı, Antranik Paşa'nın hemşerisi... Babamın annesi Tokat'ın Erbaa ilçesinden...”*

Üçüncü bir kişi şunları söylüyor: *“Babamın babası Ankara'dan gelmiş, annem ise İstanbul'da doğmuş. Birkaç nesil geçmiş zaten ama kökleri Kayseri'de...”* Gençlerden biri şunları anlatıyor: *“Annemin ve babamın ailesi apayrı yerlerden. Baba tarafı Adapazarı'ndan... Nenem Kartallıymış; Kartal İstanbul'un hemen yakınındaki bir köy... Kadıköy de İstanbul'a bağlıdır, karşı kıyıdadır, kilisemiz de var. Eskiden Ermenilerin yazlık evlerinin olduğu bir bölgeymiş.”*

Kıyımlar, 1915 olayları, bilinen olaylar...

Konuşma şansını bulduğumuz İstanbul Ermenileri, soykırım hakkında konuşmaktan kaçındılar. Soykırım hakkında konuşanların çoğu “kıyım”, bir kısmı “1915 olayları”, bazıları da “bilinen olaylar” kelimelerini kullandılar. Ama her birinin o “olay”larla ilgili acı dolu bir hikâyesi var: *“1915 yılındaki tehcirden önce, sürgün kararından önce, o şehirdeki bütün Ermeni erkekleri toplar götürürler. O erkeklerin arasında büyükannemin babası, iki kardeşi, dayıları da var. O zamanlar on iki yaşındaymış. 1903 doğumlu... Bizim evden çok uzak olmayan, dikenli tellerle çevrili bir alan vardı, bütün erkekleri, hepsini oraya toplamışlar. Onları uzun süre orada tuttular. Sonra duyduk ki, şehirden dışarı çıkarmışlar ve hepsini orada öldürmüşler, kurşunlamışlar.”* diye anlatıyor görüştüğümüz kişilerden biri. *“Büyükannem iştahlı bir kadın değil, yemek yemeyi sevmez. Evleri de çok ataerkil bir yapıya sahip; büyükbaba, büyük anne, dayılar vs, hepsi birlikte orada yaşarlar. Bir gün, büyükannem kahvaltudan kaçmak için masadan kalkar.*

Babası onu görür ve şunları söyler: ‘Masaya otur, gel, kahvaltı yapacaksın.’ Büyükannem cevap verir: ‘Nereye geleyim, oturacak yer yok, kalabalık.’ Dede kalkar: ‘Gel tatlım’ der ‘otur.’ Ertesi gün askerler gelir, kahvaltı masasından, yataklardan kaldırırlar; askerler gelir, büyükbabayı, babayı, dayıları alıp götürürler. Kadınlar evde kalır. Bu kahvaltı hikâyesi, büyük annemin akrabalarına dair son anıydı, hep ağlayarak anlatırdı. Bütün erkekler götürülür, bilmiyorum nereye... Büyükannemin üç küçük erkek kardeşini de alırlar, her birini Türk ailelere evlatlık verirler.”

Müslümanların, katliamlardan kurtulmaları için Ermenilere nasıl yardım ettikleriyle ilgili hikâyeler de anlatıyorlar. *“Ertesi gün gelirler. Büyükanneme ve ailenin geri kalan kadınlarına şunu söylerler: ‘Hepiniz sürgüne gideceksiniz. Alabileceğinizi alın yanınıza, kalanı bırakın ve yola çıkın.’ O yolun Der Zor’a kadar gitmesi planlanmıştı. Ama yol çok kısa sürer. Komşu şehre giderler, bir ya da iki gün sonra Niksar’a varırlar. Birdenbire Topal Osman’ın çetesi Niksar’a hücum eder. Topal Osman kana susamış bir katildi, çetenin başıydı ve hükümetin emri altında çalışıyordu. O adam gelir, adamlarına herkesi öldürme emrini verir ve ‘Hepsini öldürün, hamamda toplayın ve hamamı ateşe verin.’ der. Bütün kadınları hamama toplarlar, on iki yaşındaki büyükannem de orada... O sırada Niksar’ın bütün Müslüman kadınları hamama hücum ederler. Koşarak içeri girerler. Askerlere karşı koyarak çocukları kaçırlar. O çocuklardan biri de büyükannem... Büyükannemi yanlarında götürürler, adını değiştirirler, Türk ismi koyarlar. Kendi çocukları gibi bakarlar ona.”* Görüştüğümüz bir başka kişi şunları anlatıyor: *“Yüksek rütbeli Türk bir memur var, gelir ve büyük anneme der ‘Bak, ya Türkleşin, ya da Türk haydutlar gelmeden buradan kaçın, gidin.”*

***Zannettim ki kompleksli biri olursun,
Türk arkadaşların olmaz...***

Daha önce de söylediğimiz gibi, görüştüğümüz İstanbul Ermenilerinin çoğu Soykırım konusuyla ilgili konuşmaktan kaçınıyorlar. Yaptığımız görüşmeler ve gözlemler bize bunun iki nedeni olduğunu gösteriyor:

İlk olarak, Soykırım’ın, aile içinde konuşulması yasaklanan bir konu, hatta bir tabu olması. Çoğu kişi bunun hakkında konuşmaktan kaçınmış ve kaçınıyor, bu yüzden gerçeklerle ilgili farkındalık seviyesi çok düşük. Belki de bu durumun kökleri geçtiğimiz yüzyılın başlarına dayanmaktadır ve bugüne kadar taşınmıştır. Örneğin, elli beş yaşındaki görüştüğümüz kişilerden biri anlatıyor: *“On altı, on yedi yaşına kadar katliamla ilgili hiçbir şey bilmiyordum, evde konuşulmazdı. Büyükannem bazı hikâyeler anlatırdı, ama o hikâyelerin o kadar büyük bir sorunla olan bağı kuramıyordum.”*

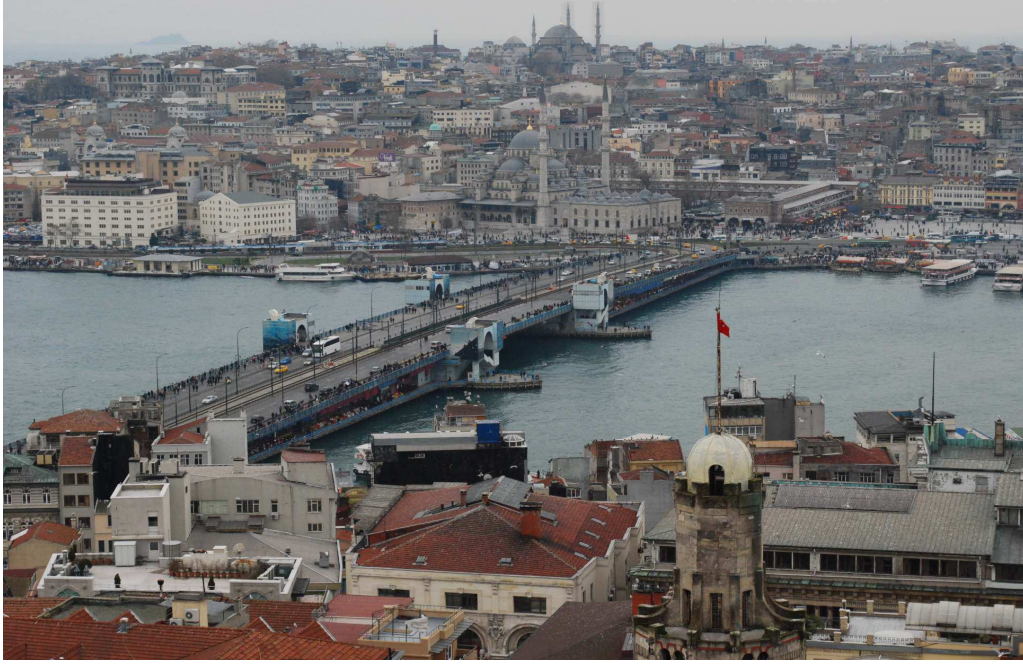
Zannediyordum ki bizim ailemizle ilgili bir şey bu, hikâye zannediyordum, büyük annemin başından geçmiş bir olay... On altı, on yedi yaşındaydım. Benden büyük, on sekiz yaşındaki bir arkadaşım, başka biri hakkında bana şunları söyledi: 'Biliyor musun, 24 Nisan'ın ne olduğunu bilmeyen biri.' Eve geldim, 24 Nisan'ın ne olduğunu babama sordum. Babam bana kısaca anlattı. Bunun üzerine ben daha çok soru sormaya başladım, anlatılanları büyükannemin hikâyesine bağladım. Dedim, 'Bana neden bunları daha önce anlatmadın?' Dedi, 'Ne yaştan uygundu bunun için ne de konumun... Zannettim ki kompleksli biri olursun. Ne gerek var? Türk arkadaşların olmayacaktı.' Şimdi anlıyorum, babam bunları bana anlatmayarak çok iyi yapmış. Eğer seçme şansım olsaydı bilmesinler diye ben de çocuklarıma anlatmazdım. Kızıma bak /parmağıyla kızını işaret eder/. Sadece dinlerken bile nasıl geriliyor. Bilmemelerini tercih ederdim."

Görüştiğimiz daha genç yaştaki insanlar da benzer hikâyeler anlatıyorlar. Özellikle içlerinden biri, Ermeni okuluna gitmiş olmasına rağmen Ermeniceyi zor konuşuyor: "Aslında Türkiye'de okurken politikayla hiç ilgilenmiyordum. Annemin, babamın, başkalarının anlattıklarını biliyordum, ama onlar da çok bir şey bilmiyorlardı. Annem biraz tarih bilirdi ama anlatmak istemezdi çünkü bunun bana zarar vereceğini, daha çok korkacağımı düşünürdü. Bu, Türkiye Ermeni toplumunda hüküm süren ortak bir anlayış, ben bunu desteklemiyorum."

İkinci neden ise devlet politikasıdır. Bizim kişisel deneyimimiz bunu gösteriyor. Göze çarpan şeylerden biri, insanların özgürce konuşmaktan korkmaları, o konuyla ilgili konuşmaktan kaçınmaları.

Devlet politikası yüzünden, tarih kitaplarında Ermeni Soykırımı hakkında yazılmış sadece birkaç satır var; o da çarpıtılmış tarih. Görüştiğimiz kişilerden birinin tanıklığı: "Örneğin, bazı şeylere sinirleniyorum. Bazen o konuyla ilgili şikâyetlerimi bildiriyorum, bazen kendimi tutuyorum. Senin ülkende olsa, diyelim ki Ermenistan'da yaşasam ve bir şeye sinirlensem, çok rahat ortaya çıkarım, söylerim böyle böyledir diye. Amerika'da da olursam söyleyebilirim belki. Bu farklılığı hissetmemeliyim. Burada da aynısı olmalı. Burada da böyle olabilmeliyiz, ama bu konuda şüphelerim var." Kilisenin avlusunda bir Ermenistanlıyla karşılaştık. Onunla görüşmeye çalıştık ve ona projemizin yola çıkış evrelerinden bahsettik. Soykırımdan kurtulanların çocukları ve torunlarından hikâyeler topladığımızın ve üç dilli bir kitap yayımlayacağımızın altını çizdik. Şaşırarak şunları söyledi bize: "Şimdi, bak, sana nüanslardan bahsedeceğim. Eğer burada kilise ya da okul olmasaydı, dışarıda olsaydık, Soykırım da dahil her şeyle ilgili rahat rahat konuşurduk. Ama burası bir kilise, ve yan taraf da okul, değil mi? Bu yüzden kimse bunun hakkında konuşmaz. Mesela Ermeni okullarında okutulan Ermenice kitaplarda katliam olduğu yazmaz. O olmuş, bu olmuş... Ruslar ve Türkler arasında kavgalar olmuş. Ermenilerle ilgili bir şey yok. Ermeni'nin adı geçmez. Sadece Rus ve Türk... Türkler Ruslara karşı savaşmıştır. Okullardaki kitaplarda bunlar yazıyor. Tekrar söylüyorum, burada kilise olmasaydı, her şekilde konuşulabilirdi, her şey sorulabilirdi ve mahkûm edilebilirdi. Ama burada kilise var, kimse konuşmaz. Hele hele Ermeni tarihi, katliamlar filan konuşulmaz. Patrikhanemiz de var; Aram Ateşyan, Mesrop Mutafyan'ın yerinde... İzin almak lazım, o kiliseye ya da bu Ermeni okuluna gideceğiz ya da burada şu konulardan bahsedeceğiz diye... O izin verir, imzalar, bana getirirsin, o zaman Ermeni tarihini de anlatırım, istediğin her şeyi de..."

Neden İstanbul?

Görüştüğümüz kişilerin her biri, büyük anne ve büyük babalarının neden İstanbul'a göç ettiği ya da tehcirden kaçmak için İstanbul'a yerleştikleriyle ilgili kendi bakış açılarını sundular. Hikâyelerden ortaya çıkan iki ana neden var: Bunlardan ilki, katliam dalgası buraya yayılmadığı için İstanbul'un daha güvenli olarak görülmesi. Görüştüğümüz kişilerden birinin söylediği gibi: *“Atalarım kıyımlar nedeniyle Batı Ermenistan'ı terk edip dağılmışlar. Marsilya'ya, Boston'a gitmek yerine İstanbul'a gelmişler. Bu saydığım şehirlere de gidebilirdi. Bolis'e gelmeyi tercih etmişler çünkü o zaman Bolis'in, kendilerinin sürgüne, katliama, kıyım maruz kaldıkları Türkiye'nin diğer yerlerinden farklı olduğunu düşünmüşler. Trabzon ve İzmir için de aynı şeyleri düşünmüşler. 1915'ten sonra İzmir... Ama 1922'de Trabzon Ermenilerden 'arındırıldı'. Hem Ermenilerden hem de Rumlardan...*

O şehirlerdeki insanlar ayaklanmış, bizimkiler de İstanbul'a gelmiş. Buraya gelmelerinin bir diğer sebebi ise, Tiflis'in tarihte Doğu Ermeni kültürünün başkenti olması gibi, İstanbul'un da Batı Ermeni kültürünün başkenti olması... İkinci neden ise, gelişmiş bir şehir olarak İstanbul'un daha fazla imkân sağlaması ve buradan başka ülkelere gitmenin mümkün olması.

Avustralya, Fransa, Almanya... Kanada, Amerika... Her yerde akrabalarımız var...

Görüştüğümüz kişilerin çoğunun dünyanın çok farklı yerlerinde akrabaları var. Kendi sözleriyle, 1915 olaylarından sonra, katliamlardan kurtulan akrabaları farklı ülkelere yerleşmişler. Görüştüğümüz kişilerin çoğunun İstanbul'da ya hiç akrabası yok ya da çok az akrabası var. *“İki amcam var, ikisi de göç etmiş. Üç kardeş, hepsi de farklı yerlere dağılmış: biri Amerika'da, biri Kanada'da, babam ise burada İstanbul'u kastederek. Anne tarafından da bütün akrabalar dağılmış. Avustralya, Fransa, Almanya... Kanada, Amerika... Her yerde akrabalarımız var.”* Görüştüğümüz kişilerden birinin akrabaları kırk yıl önce İstanbul'u terk etmiş: *“Bir şey söyleyeyim mi? Ailemiz İstanbul'un büyük ailelerinden biriydi, ama bundan kırk yıl önce annemin bütün akrabaları Amerika'ya gittiler. Babamın akrabaları ise Fransa'ya...”* Orta yaşlı bir kadın, üzülerek, şunları anlatıyor: *“Büyük annemin iki erkek kardeşi vardı. Büyük bir aileymişler, ama hepsi gitmiş. Küçük kardeşinin bütün ailesi, çocuklar Avustralya'dalar. Şimdi onlar da öldü; yani kardeşi, büyük annem, kardeşinin eşi... Diğer kardeşinin kızı, torunları Almanya'dalar, benim dayım ise Hollanda'da.”*

***Siz Ermeni değilsiniz,
Ermeni olsaydınız Türkiye'de yaşamazdınız...***

Karşılaştığımız İstanbul Ermenilerinin çoğu bizimle görüşmekten kaçındılar. Büyük çabalar sonucu görüşmeye ikna ettiğimiz kişilerin de kültürel konular hakkında daha rahat konuştuklarını fark ettik. Günümüzdeki Türk-Ermeni ilişkileri ve 1915 Ermeni Soykırımı'yla ilgili konularda konuşmaktan kaçınıyorlardı. Gelebilecek başka soruları engellemek için, İstanbul'daki yaşam tarzlarına alışık olduklarını ve şikâyet edecek bir şey olmadığını söyleyip konuyu kapatıyorlardı. Bazıları ise kendilerini başka bir ülkelerde yaşarken düşünemediklerini, yaşam şartlarına ve insanların kendilerine karşı olan tutumlarına alıştıklarını itiraf ediyorlardı. Orta yaşlı bir kadın şunları söylüyor: *“Hayatımda iki büyük çelişki var: Türk-Ermeni ilişkileri ve milliyetçi olmak. Bu iki şey hayatımın en büyük çelişkileri, başka çelişki yok. Amerikalılarla, daha kozmopolit bir ortamda, daha iyi şartlarda, daha insanca yaşamayı tercih edebilirdim. Ama daha insanca yaşamaktansa Türkiye'de Türklerle yaşamayı tercih ederim. Ben Amerika'da da yaşadım, gördüm, ama burada yaşamayı tercih ediyorum. Çünkü biliyor musun, her şeyden önce burası senin toprağın; İstanbul olmasa bile bütün bir Anadolu var senin toprağın olan. Üçüncü bir şey daha var, söyleyeceğim tabii herkes için geçerli değildir, ben kendi adıma konuşuyorum. Ben tüm ülkelerde yabancıyım. Amerika'ya da gütsem yabancıyım, Fransa'ya da... Ermenistan'da da yabancıyım. – ve acı dolu bir sesle ekliyor – Ah, belki de bizim vatanımız yoktur.”* Yaşıtımız olan birkaç gençten de benzer sözler duyduk: *“Hiçbir ülkeyi vatanım olarak görmüyorum. Türkiye için vatanım diyemem ama Ermenistan için de söyleyemem çünkü oraya hiç gitmedim.”*

İstanbul'un Ermeni Sesleri

Görüştüğümüz bazı kişiler Diaspora olmadıklarını belirtiyorlar. Ermenistan'da ya da farklı ülkelerdeki Ermeni toplumlarında Diaspora olarak algılanmak onları kırıyor. Sömürge gibi algılanıyorlar. Çoğu, günümüz Türkiye'sini kendi tarihî anayurdu olarak görüyor. Diaspora olması için insanın kendi anayurdunun dışında, başka bir ülkede yaşamaması gerekir; hâlbuki onlar zaten kendi anavatanlarında yaşıyorlar. Bu yüzden Türk tebaası olarak görüldüklerinde daha çok üzüyorlar. ***“Burada ne yazıyor? Türk tebaası: İkincisi? Ermeni. Üçüncüsü ne? Hıristiyan. Dördüncüsü? Katolik. Bunlar buradan silinmez. – alınına vuruyor – ne yaparsan yap, silinmez. Çok yerler dolaştım, ne dediler bana biliyor musun? ‘Eğer Ermeni olsaydınız, Türkiye’de yaşamazdınız.’ Bunu çok duydum ben. Irak’a gittim, duydum. Fransa’ya gittim, duydum. İtalya’ya gittim, duydum. Amerika’ya gittim, neler demediler ki bizim için! Amerika’da yaşayan Ermeniler bana ve teyzemin yüzüne karşı ‘Siz Ermeni değilsiniz, Ermeni olsaydınız Türkiye’de yaşamazdınız.’ dediler.”***

Ermenistan'da bir konferansa katılmış olan kırklı yaşlardaki bir kadın, Lübnanlı bir Ermeni'nin sözlerini üzüntüyle hatırlıyor: ***“İnsanlar, özellikle Lübnanlılar, orada nasıl yaşadığımızı sordular. Cümleleri çok net hatırlamıyorum ama söyledikleri bana çok dokundu. Bizim orada yaşadığımız için köpek olduğumuzu düşünüyorlardı.”***

Ermenistan-Türkiye, Ermeni-Türk, İstanbul Ermenileri – Ermenistan Ermenileri

Anna Poghosyan

Ah, belki de biz vatani olmayan insanlarızdır...

İstanbul Ermenilerinin vatani neresi; çoğunun hiç gitmemiş olduğu Ermenistan mı yoksa yabancı olarak görüldükleri Türkiye mi? Yaptığımız görüşmeler ve gözlemler, vatan algısının kişiden kişiye değiştiğini gösteriyor. Bazıları “Türkiye’de doğup büyümüşken, hiç görmediğim Ermenistan nasıl vatanım

olabilir?” diye soruyor. Bazıları, “Ermeni’yim, o halde vatanım oradadır, Ermenistan’da.”, üçüncü bir grup ise “Bilmiyoruz bize sormayın” diyor. İstanbul Ermenileriyle, onların vatan algısını anlayabilmek için, bu soruyu tartışmaya çalıştık. Bu soru basit bir soru gibi görünebilir, en azından Ermenistanlılar için... “Vatanın neresi?” sorusunu yönelttiğinizde, insanların çoğu, çok da düşünmeden, büyük anne ve büyük babalarının köylerinden ya da geldikleri bölgeden bahsederler.

Ama basit görünen bu soru, İstanbul Ermenileri için karmaşık ve çok katmanlı bir soruya dönüşebiliyor. Farklı kimlikler ortaya çıkıyor, ikili ya da üçlü hatta bazen birbiriyle çelişen kimlikler... *“Vatan... Ah, biz belki de vatani olmayan insanlarızdır. Çok zor bir soru. Şimdi maç izliyorum, Türkiye’nin maçı, ne kadar çok kışkırtıyorum anlatamam, o bayrağı öyle tuttukları için... Çok kötü bir şey... Türkiye-Ermenistan maçını izlemeye gittim, maç benim ülkemde yapıldı. Ama elimde bayrak dolaşamadım, bunun zevkine varamadım. Vatanımız neresi? Bize sorma, bizi yaralayan bir soru bu, çünkü biz kendimizi yaralıyoruz, çünkü gerçekten bu soruya cevap veremiyoruz, yapamıyoruz. Zor. Vatan nedir, kim bilebilir? Kim bilebilir? Kimse de bilemez. Çocuklar Ermenice öğreniyor, ama kullanmıyorlar. Çocuğa zorla Ermenice konuşmayı öğretemezsin, arkadaşları Türk, Ermeniceyi sadece evde konuşuyorlar. İstiklal Marşı’nı bir Ermeni genç hepsinden güzel okudu. Burada yaşıyorsun ve düşündüğünde kötü bir şey değil bu. Ama sorun bir Ermeni’nin İstiklal Marşı’nı iyi bilmesi değil; sorun, Ermenistan marşını bilmemesi... Burada bir çelişki var.”* diyor görüştüğümüz kişilerden biri. Görüşmelerimizde ortaya çıkan başka bir genel algı ise İstanbul’un vatan olarak algılanması... Bu, büyük anne ve babaları ya da anne ve babaları çok da uzak olmayan bir geçmişte İstanbul’a göç etmiş olan kişiler için de geçerli. Farklı etnik grupların birlikte yaşadığı şehirlerdeki insanların vatan algısı da bu yönde...

İstanbul Ermenilerinde ise, tarihi geçmişin gerçeklikleri yüzünden daha keskin... 1960'larda İstanbul'a göç eden orta yaşlı bir adam, kimliği üzerine şunları söylüyor: ***"Bazı insanlar var ki Ermenistan'a karşı hiç bir şey hissetmiyor, biz öyle değiliz, yüzümüzü Doğu'ya çevirmişiz."*** Büyük anne ve babaları 1915–1920 yılları arasında İstanbul'a yerleşen kırklı yaşların ortasındaki bir kadın, vatan algısı konusunda şunları söylüyor: ***"Ben artık vatanım orası ya da burası demiyorum. Kendi kendime başka bir yol buldum, 'İstanbulluyum' diyorum. Ben Türkiye'de yaşamıyorum, İstanbul'da yaşıyorum. Bu benim için güzel bir şey. Ben 'Türkiyeliyim' demem, Türkiyeli değilim, Türk değilim. Ben mecburum İstanbul'da yaşamaya, İstanbul'u şehir olarak çok seviyorum. İstanbul'da öyle yerler var ki, iki haftada bir gitmezsem oralara rahatsız olurum, görmek isterim aynı bir turist gibi... Hayatımda iki büyük çelişki var: Türk-Ermeni ilişkileri ve milliyetçi olmak. Bu iki şey hayatımın en büyük çelişkileri... Ben tüm ülkelerde yabancıyım. Amerika'ya da gidersem yabancıyım, Fransa'ya da. Ermenistan'da da yabancıyım. Biz nereye gidersek gidelim öncelikle yabancıyız. Burası benim toprağım, İstanbul'da doğmuşuz, büyümüşüz, biliyorum ki bu benim... Erivan İstanbul'dan sonra ikinci yaşayabileceğim şehir... Ben başka bir yere gidemem. Ermenistan'da 'Ermenistan-Ermenistan' diye bağırırım, burada da 'İstanbul-İstanbul' diye. Birkaç yıl yurtdışında yaşadım ama alışamadım. Normal... Burada doğmuşum, büyümüşüm. Birkaç gün önce doğduğum eve gittik, ama başka bir yerde olursam artık gidemeyeceğim. Yani anılarım, her şeyim burada. Ermenistan'a yedi-sekiz kere gittim, özlüyorum."***

Küçüktüm, oradaki ve buradaki Ermenilerin aynı olmadığını biliyordum

Görüştiğimiz kişilerin çoğu için Ermenistan'a gitmek, gerçekleşmesi çok arzulanan bir rüya. Ama her rüya gibi, bu rüya da gerçekleştiğinde çekiciliğini kaybediyor, gerçeklikle çarpıştığında kırılıyor. Sonu gelmeyen paralellik kurma çabaları ve karşılaştırmalar başlıyor: Biz ve onlar, burada ve orada... Bu durumda İstanbul Ermenilerinin ya da daha genel olarak Türkiye Ermenilerinin kullandıkları 'biz' Ermenistanlı Ermenilerle karşılaştırılıyor. ***"Burada Erivan'dakinden daha fazla geleneğimiz var, özellikle din alanında: Vaftiz, Paskalya, Surp Asdvadzadzin¹, Surp Haç² vs. Cenazelerimiz de farklı... Büyük anne ve büyük babalarımız, anne-babalarımız bunlara bizden daha çok önem veriyorlar, biz o kadar değil. Yakında çocuklarımız bunları tamamıyla unutacaklar. İşte böyle... Bunları korumamız lazım."***

Daha önce birkaç kez Ermenistan'a gitmiş olan yirmili yaşların ortasındaki bir genç, Türkiye ve Ermenistan'da yaşayan Ermeniler arasında farklılıklar olup olmadığı sorusuna şöyle cevap veriyor: ***"Sovyet dönemi yüzünden tabii ki farklılıklar var. Ermenistan'ın değişmesi zaman aldı, ama değişimleri her yıl hissedebiliyorsun. Sovyet ruhu gitmiş. Nasıl söyleyeyim, müzeler güzel, kiliseler güzel, başka bazı şeyler iyi değil, ama gece eğlenmek için güzel yerler var. Benim için önemli olan bu binalar değil; Ermenistanlı ailelerin misafirperverliği. Bu çok önemli..."***

Paralellikler kurmaya çalışıyorlar ve sanki kimin daha çok 'Ermeni' olduğu konusunda bir yarış var. Görüştiğimiz kişilerden biri anlatıyor: ***"Küçüktüm, oradaki ve buradaki Ermenilerin aynı olmadığını biliyordum***

¹Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana Yortusu): 15 Ağustos tarihine en yakın olan Pazar günü kutlanır. Hıristiyanlık öncesi dönemde Hasat ve Analık Tanrıçası Anahid'e adanmış ve yaz aylarında kutlanan bayramlar, Hıristiyanlık döneminde, Meryem Ana'ya adanmıştır.

²Khaçveratz ya da Surp Haç: Ermeni Apostolik Kilisesi'nin, 13 Eylül'den sonraki Pazar günü kutlanan bayramı. Kutsal Haç'ın 7. yüzyılda İran'dan geri alınması kutlanır.

çünkü orada bir arkadaşım vardı ve çok farklıydı. Tabii şimdi biz Ermenistan'a gidersek karşılaştığımız insanlar tamamıyla farklı. Küçükken bilirdim ki Ermenistanlıların dili bizimkinden farklı, anlamazdım. Buradaki çoğu insan sizin gibi konuşamaz. Neden? Çünkü hep Türkçeyle temas halindeyiz; dükkânlarda, sokakta, evde, her yerde..."

Konuyu biraz genişleterek, yaşam koşulları hakkında karşılaştırmalar yapıyorlar: *"Ermenistanlılar bizimkilere benzer evlerde yaşamıyorlar, onların evleri küçük. Böyle farklılıklar var. Eskiden, annemin Ermenistanlı çok arkadaşı vardı. Onlar bizi ziyarete gelirdi, biz de onlara çok giderdik."*

Bazen Ermenistan'da nasıl karşılandıklarını hatırlıyorlar: *"Küçükken Ermenistan'a sık sık giderdim."*

Oyun arkadaşlarım bana 'Türk kızı' derdi. Kızlar benimle kavga ederdi, 'Sen sus, Türk kızı' derlerdi, konuşmama izin vermezlerdi, ama ben kırılmazdım."

Birçoğu Ermenistanlılarla İstanbul'da karşılaşmış ve Ermenistanlı Ermenilerle ilgili fikirleri bu kişilerle olan temasları doğrultusunda oluşmuş. Orta yaşlı bir kadın, İstanbul'da çalışan Ermenistanlılar hakkında şunları söylüyor: *"Birçoğuna çok acıyorum çünkü kapasite ve yeteneklerini kullanamayacakları işlerde çalışmak zorunda kalıyorlar. Hepsi de okumuş, evet, ama burada Ermenistan'dakinden daha fazla kazanıyorlar büyük ihtimalle. Çalışıp, kazandıkları parayı ailelerine yolluyorlar. Kışın, bir televizyon programında, Başbakan şöyle bir şeyler söyledi: 'Gitsinler, burada kaçak yaşıyorlar, kaçak çalışıyorlar.' Erdoğan söyledi bunları."*

Genç bir adam, İstanbul'da çalışan Ermenistanlılarla ilgili konuşurken şunları söylüyor: *"Türkiyeli Ermeniler genelde farklı olduklarını düşünüyorlar. Bana sorarsanız, buradaki ve Ermenistan'daki Ermeniler arasında bir fark göremiyorum."*

Bir diğeri ise Türkiye'deki ve Ermenistan'daki Ermeniler arasındaki farklılığı doğal buluyor: *"Eğer Türkiye'de yaşıyorsan Türk kültürüyle yaşarsın, Doğu kültürüyle. Eğer Fransa'da yaşıyorsan Batı kültürüyle yaşarsın. Nasıl anlatsam? Başka değerlerin olur. Gençler olarak daha çok problemlerle karşılaşıyoruz, Batı'da olsak böyle problemler olmaz, ama Doğu'da bunlar problem. Ama Ermeni her yerde Ermeni'dir."*

Başka bir genç Türkiye'de yaşayan Ermenilerin problemlerinden bahsediyor: *"İnsanlar sosyolojik farklılıklar olduğunu söylüyor. Burada çalışan Ermenistanlılar köylerden geliyorlar, Erivan'dan değil. Fakirler ve daha az eğitim almışlar."*

İsveç'teki Ermeniler yüksek lisans ya da doktora yapıyorlar, insanlar farklı. Bu yüzden Türkiyeli Ermenilerin Ermenistanlılara karşı önyargıları var. Ama bu etnik bir sorun değil, kültürel bir sorun. Ya da belki sosyal ekonomiye dayanan kültürel bir problem... Bu insanlar genelde Türkiye'de, görebileceğiniz en kötü şartlarda çalışıyorlar. Bildiğim kadarıyla ev temizliği, çocuk bakma gibi işlerle uğraşıyorlar, bazıları belki fabrikalarda çalışıyor. Ama genelde temizlik, çocuk ve yaşlılara bakma... Bazı Ermeni ailelerin, evlerini temizlemesi ya da çocuklarına bakması için Ermenistanlı bir kadın bulmayı tercih ettiklerini biliyorum. Çünkü Ermenistanlı kadına az bir maaş verersen, evini temizler, ailedeki yaşlılara bakar, çocuklara Ermenice öğretebilir. Bu bir istismar, çünkü Türkiye'de yaşayan Ermeniler şık ve zarıflar. Ermenistanlılar ise kaçak yaşıyorlar, kâğıtları yok. Problem yaşayabilirler. Bu yüzden daha çok sömürülüyorlar, bu yüzden Türklere verilen maaştan daha azına çalışıyorlar. Hastalanırlarsa sorun yaşıyorlar çünkü belki doktora gitme şansları bile olmayacak, sigortaları yok. Ermenistan'dan gelen ailelerin çocukları da kaçak yaşıyorlar, bu yüzden okula gitme hakları yok. Bildiğim kadarıyla kiliseye gidiyorlar ve orada eğitim alıyorlar.”

İnsanlar farklıdır, iyisi de vardır kötüsü de...

Türkler Ermeniler hakkında ne biliyorlar? Bu retorik bir soru değil. Sadece İstanbul'da yaşayan Ermenilerle konuşarak ve birkaç kez Türkiye'yi ziyaret ederek, Türklerin komşuları olan, ama evde kendilerinininkinden farklı bir dil konuşan insanlarla ilgili hiçbir şey bilmedikleriyle ilgili hikâyeler duyuyorsun.

Daha çok Ermenilerle temas halinde olan, ailesi Anadolu'dan İstanbul'a göç eden orta yaşlı bir kadın şunu vurguluyor: **“Bazı insanlar var ki burada**

Ermeni, Rum olduğunu bile bilmezler. Ermeni, Rum kelimelerini bile bilmezler. Çok komik. Eğer Türklerin arasında biri ‘Merhaba ben Ermeni’yim’ derse bize şöyle soruyorlar: ‘Her gün Ermenistan’dan buraya gidip gelmek zor değil mi?’ ‘Neredensin?’ ‘İstanbulluyum, buralıyım.’ ‘Yok deden filan?’ ‘Buralıyız’ diye cevap veriyorum. Şaşırın insanlar oluyor. Bazı insanlar ‘Evet onlar buralı’ diyor bazıları ise ‘ Olmaz öyle şey’

Bunlara benzer genel ifadelerin dışında, karşılaştığımız İstanbul Ermenileri, kendilerinin ya da tanıdıklarının başından geçen olayları hatırlıyorlar. Bu olayların genelde, çok farklı çevrelerden insanların toplandığı ve daha önce hiç karşılaşmamış olan farklı gruplardan insanların ilk defa karşılaştıkları yer olan askerde başlarına gelmesi belki de bir rastlantı değildir.

Orta yaşlı bir kadın anlatıyor: **“İnsanlar bilmiyor. Bazı insanlar da var ki küçükliklerinden itibaren Ermenilerin kötü olduklarını zannediyor.**

Öğretmenlerimden biri askerdeyken ağlayan bir asker görür. 'Oğlum ne oldu?' diye sorar. 'Çok kötü bir şey oldu' diye cevap verir asker. 'Ne oldu oğlum, söyle bana.' 'Sizin hakkınızda çok kötü bir şey söylüyorlar.' 'Ne oldu? Benim hakkımda ne dediler?' 'Sizin Ermeni olduğunuzu söylediler.' Bunun için ağlıyormuş; çünkü Ermeni olmak kötü bir şey."

Askerdekine benzer durumlar, liseden sonra gidilen eğitim kurumlarında da yaşanıyor. Burada İstanbul Ermenilerinin Türklerle olan direkt ilişki ağı genişliyor ve kendileri hakkında, daha önce hiç duymamış oldukları şeyler duymaya başlıyorlar ya da farklı muamelelerle karşı karşıya kalıyorlar. Örneğin, görüştüğümüz çevirmen bir kadın şunu anlatıyor: *"Üniversite sınavına girdiğimde ilginç bir şey oldu. Sanat bölümünü kazandım. Sosyal dersler ve dil dersleri de var sanat derslerinin yanında. İngilizcem iyi olduğu için İngilizceyi seçtim. Öğretmen kadın bir şeyler sordu ben de cevap verdim. 'Hangi okuldansın? Kolejden misin?' dedi. 'Hayır, kolej değil, Ermeni okulundanım.' diye cevap verdim. Hangi okulda okuduğumu sordu. 'Esayan' dedim. Kadının elinde bir kalem vardı. Ben hayatımda böyle bir şey görmedim. Kendini tutamadı, kalemi böyle aldı, masadan fırlattı. 'Bunlar bizden hep daha iyiler.'"*

İstanbul'da doğmuş, büyümüş, eğitim almış bir kadın, Türkiye vatandaşı olmalarına rağmen yabancı olarak görüldüklerini acıyla anlatıyor: *"Öğretmenimle ilgili bir hikâye var. <Ermenileri> sevmezdi. Ama bize karşı davranışları ilk günden itibaren çok değişti. Çünkü konuştuk, sevdi bizi. Değişiyorlar böyle. Sınıfta da çok arkadaşım oldu. Bir ders vardı, o derse sadece kapalıları giriyordu."*

Ben de o dersi alıyordum, onlardan hiçbiri benimle konuşmuyordu çünkü haç takıyordum. Burada hep yabancısın; vergi vermene, tüm vatandaşlar gibi askerlik görevini ve üzerine düşen bütün sorumlulukları yerine getirmene rağmen. Tabii buradaki statümüz yabancı kökenli Türkiye vatandaşı. Ne yazık ki durum bu..."

Yan yana yaşıyorlar, birlikte yaşıyorlar; bazıları birbirlerini tanıyor bazıları ise Ermeni kimdir, ne zamandır İstanbul'da, neleri benzer, neleri farklıdır bilmiyor. Yaptığımız az sayıdaki görüşme, bize, orada yaşayan Ermenilerin, Türkiye'yi Türkler kadar sevdiğini gösterdi. Dahası, İstanbul Ermenileri, doğdukları şehrin geçirdiği değişimleri acıyla izliyorlar. Bunların farkında olan orta yaşlı bir kadın, duygularını saklamayı başaramadan şunları anlatıyor:

"Eskiyi, geçmişi koruma anlayışı yok. Taksim'de bir sinema vardı, annemle gitmiştik. Annemle gittiğim en güzel sinema salonuydu."

Duydum ki onu yıkıp yerine alışveriş merkezi yapacaklarmış. Gözlerim doldu. Yaparlar, çünkü kendilerinin değil. Ya bir Rum yapmıştır o binaları, ya bir Ermeni. Şehrin kurucuları değil, bu yüzden bunları silmeliler. Düşünce tarzları çok doğru, o tarihi silmeliler ki şehri Türkleştirebilsinler."

Yaptıkları bu, söylenecek söz yok, onlar böyle, barbarlar. Medeniyet anlayışına sahip değiller.”

İstanbul Ermenileriyle yaptığımız görüşmelerde bizi şaşırtan bir eğilim oldu: Kişisel ya da toplumsal acı veren yaşanmışlıklar yüzünden, İstanbul Ermenilerinin, kendileriyle uzun süredir ve sürekli yan yana yaşamış olmalarına rağmen, Türklere karşı olan güvensizlikleri. İnsanların genellemelerden kaçındıkları bir gerçek, fakat duydukları bu güvensizliği de gizleyemiyorlar. Yıllardır Türklere çalışıp iletişim halinde olan üçüncü nesil İstanbullu, 60–65 yaşlarındaki bir adam, şunları söylüyor: **“Tabii ki insanlar farklıdır, herkes için aynı şeyleri söyleyemezsin. Böyle konuşunca kendimi kötü hissediyorum.”**

Bu sözlerle ek olarak, sivil toplumda aktif olarak çalışan bir kadın şunları söylüyor: **“İnsanları genellemezsin. Ama biliyor musun? Türkler gerçekten ikiyüzlü; samimi birilerini bulmak çok zor... Sana şunu söyler, ama başka şey düşünür. Aynı şeyi Avrupa Birliği'ne de yapıyorlar. Yasaları değiştirdiklerini, geliştirdiklerini söylüyorlar. Gerçekten de değiştirdiler, hepsini Avrupa standartlarına uygun hale getirdiler. Ama uygulama yok. Yok. Türk budur, her şey böyledir. Basit bir manav bile ‘Bak, sana en iyisini veriyorum’ der, elmayı yersin, bir bakarsın çürük.”**

Bazılarına göre hayat tarzlarının farklılığı, ilişkileri daha da zorlaştırıyor. **“Yok, o değil. Bu, hayat tarzlarındaki farklılık... Biz onların gözünde daha zenginiz, bu da onlarda düşmanlık duyguları uyandırıyor. ‘Ermeni zengindir’ derler. Onlara yıllarca anlattık, Ermeni çalışkandır, onun için zengindir diye.**

Mecburdu çalışmaya, tüccar, doktor ya da avukat olmaya, kazandıran işlerle uğraşmaya... Bunu dayatan siz oldunuz Ermenilere. Neden?

Çünkü Ermeniler devlet memuru olamazdı. Yasaktır. Asker ya da basit bir belediye memuru olamaz. Çöpçü bile olamaz. Ne olacak o zaman Ermeni? Tüccar olacak ya da okuyacak; doktor, avukat olacak. Başka yolu yok.”

Bazıları ise, birbirini tanımamanın ve bu bilgi eksikliğinin yarattığı stereotiplerin, ilişkileri zorlaştırdığını düşünüyor. Bunun yanında, İstanbul Ermenileri de Türklere ilgili belirli stereotiplere sahipler. Köklerini tarihten alan bu stereotipler üzerinden, bazen genellemeler yapıyorlar. 40–45 yaşlarındaki bir kadının sözleri bunu kanıtlar nitelikte: **“Genellikle, senin malın, en iyi Türk’ün, en yakınının bile dikkatini çeker; senin yemeğin ona farklı görünür.”** Ya da **“Hep başkalarının malında gözleri var, bu genetikdir. Bu yüzden adamlar oldukları yerde kalmamışlar, oralardan buralara gelmişler. Osmanlı böyle büyümüş. Peynir bitti, hadi Bulgaristan’ı işgal edelim. Yağ bitti, hadi Yunanistan’ı işgal edelim, yağımız olsun. İnsanların anlayışı bu; kendileri bir şey üretmemişler, hep başkalarınınkini almışlar.”**

Yan yana yaşıyorlar... Bazıları Türklerin çok iyi olduğunu, bunun etnik kökenle ilgisi olmadığını, arkadaş olduklarını, iyi ilişkileri olduğunu söylüyor. Diğerleri ise kendilerini kışkırdıklarını... Yaptığımız naçizane araştırma; görüşmelerin sayısının azlığından ve zamanımızın kısıtlı olmasından dolayı genellemeler yapmamıza izin vermiyor.

Fakat sanırım bu konuyu en iyi, görüştüğümüz kişilerden birinin şu sözleri özetleyebilir: *“Nasıl söylesem? Türkiye büyük, güçlü bir ülke, hem de çok... Tüm Türkiye içinde elli bin Ermeni var yaşayan. Düşünün; yetmiş milyon içinde elli bin ne demektir. Dolu bir bardağın içindeki bir damla su nedir ki? İnsanlar farklıdır, iyisi de vardır kötüsü de... Peki, biz burada neyin mücadelesini veriyoruz? Kültürümüzü ve dilimizi korunmanın...”*

Karma Evlilikler

Mariam Grigoryan

Ama çok düzgün bir çocuk... Ermeni gibi... Ermeni değil, ama Ermeniler gibi...

Diasporada ya da azınlık toplumlarında, Ermeni olsun ya da olmasın, evlilik konusu en önemli sorunlardan birini teşkil ediyor. Değerleri, gelenekleri, kimliklerini ve dillerini korumak için daha kapalı bir hayat süren etnik, kültürel ve dini toplumlar ve azınlıklar, er ya da geç karma evlilik konusuyla karşılaşılıyorlar. Bu tarz durumlarda dikkat çekici olan, zaten var olan karma evlilik örneklerinden bahsederken Ermenilerin, örneğin, “yabancı” gelin ya da damadı “kendilerinden olanlarla” karşılaştırmaları... Onlardan bahsederken “Çok iyi kız, Ermeni gibi...” ya da “Ermeni'den bile iyi” gibi açıklamalar kullanıyorlar. Görüştüğümüz İstanbul Ermenilerinden yaşlı bir kadın, torunu hakkında şunları söylüyor: ***“Damat Türk, Ermeni değil. Hristiyan değil. Biz karışmadık. Âşık oldular birbirlerine, torunum ‘Evleneceğim’ dedi. Ama çok düzgün bir çocuk... Ermeni gibi, Ermeni değil, ama Ermeniler gibi. Biz almadık ama torunum aldı.”***

Bir diğeri, orta yaşlı bir adam, anlatıyor: ***“Gençlerin düşünce tarzı değişti. Farklı düşünüyorlar, ‘Hepimiz insanız.’ diyorlar ve tabii ki karma evlilikler artıyor. Bunlar acı veren şeyler. Birbirlerine örnek oluyorlar. Mesela ‘Vay Maryam evlendi. Ne oldu? Mutlu. Bilmem kim evlendi. Ben de evleneyim.***

Ne olur ki?’ diyorlar. Birbirlerini örnek alarak evleniyorlar.”

İstanbul Ermenilerinin sayılarının azalması, ‘kendilerinden biri’ ile evlenme olasılıklarını azaltırken, eğitim ya da iş hayatında Ermenilerin Türkiye’deki diğer

toplumlarla olan ilişkileri gittikçe artıyor. Bu yüzden karma evliliklere artık daha çok rastlanıyor ve toplum ciddi bir sorunla karşı karşıya kalıyor. Bu durum karşısında net bir tavır sergilemek zorundalar: Taraf olmak ya da karşı çıkmak.

Daha genç nesillerin temsilcileri ise karma evliliklerin günümüzde, geçmişte olduğu kadar sorunlu olmadığını düşünüyorlar: ***“Eğer Türk bir kızla evlenmek istersem, muhtemelen anne-babam çok mutlu olmazlar ama beni durdurmazlar. Ama bazı durumlarda çocukların, sadece seçtikleri kişi yüzünden aileden atıldığını biliyorum. Artık karma evlilikler daha popüler. Ermeni toplumu ve benzer diğer azınlık toplumları için karma evlilikler bir sorundu, ama artık daha fazla karma evlilik yapılıyor. Ama tartışması zor bir konu çünkü birçok anne-baba hâlâ karma evliliklere karşılar. Ama kendi oğulları ya da kızları bir Müslüman’la, bir Türk’le evlenmek isterse, bazen evet diyorlar.”***

İlginç olan, İstanbul Ermenilerinin bir bölümü için, Türkiye’deki başka etnik ya da dini gruplara mensup biriyle yapılacak olan karma evliliğin, eğer evlilik Türkiye sınırları dışında yapılacaksa daha kolay kabul edilebilen bir duruma dönüşmesi. Görüştüğümüz gençlerden biri şunları anlatıyor: ***“Ben İsveç’teyken, annem benden bir Türk kıza bulmamı ve onunla evlenmemi istedi. Güzeller filan diye. Ve karşılaştığım çoğu kız da Türk’tü...”*** Muhtemelen Türkiye sınırları dışında olduğunda, herhangi bir Türkiye vatandaşı daha yakın ve ‘kendilerinden biri’ olarak görülüyor.

Yaptığımız görüşmeler ve gözlemler, karma evliliklerin gitgide çoğaldığını ve günden güne daha kabul edilebilir bir hal aldığını gösteriyor.

Görüştiğimiz orta yaşlı bir adam, tepkilerdeki değişimleri şöyle anlatıyor: *“Geçmişte, benim çocukluk yıllarımda, bir Ermeni kız ya da erkeğin Türk birini aldığı duyulsaydı, o kişinin evine sanki ateş düşerdi. O adam... insanların yüzüne bakamazdı, utancından evden dışarı adımını atamazdı. Bugün ise gayet rahatça düğün için davetiyeler hazırlattırıp yolluyorlar. İnsanlar özgür olsun, kimi isterlerse alsınlar, ama gene de bu kadar kayıtsızlık beni endişelendiriyor. Karma evliliklerin doğuracağı sonuçlar konusunda endişeliyim. Benim için kabul edilemeyecek bir şey yoktur. Karma evlilikleri filmlerde çok da kolayca izliyoruz. Ama gerçek hayatta, kızlarımız, oğullarımız, çocuklarımız söz konusu olduğunda, tepkiler farklı oluyor. Ben tepkilerin bu kadar farklı olmasını istemiyorum. Olanları filmde hangi gözle izliyorsam, yakınımıdaki olaya da aynı şekilde bakabilmeliyim. Ama itiraf etmeliyim ki bu zor. Çünkü karma evliliklerin sayısı gerçekten çok arttı ve bu endişe verici.”*

İnsanlar teoride daha rahat bir tutum sergiliyorlar ve karma evliliklerin sayısı artıyor. Ama teorik genellemeler ya da başkalarını ilgilendiren durumlar dışında, kendi oğulları ya da kızları söz konusu olduğunda, insanların, yine de şikâyet edip endişelendiği çok açık...

Yaptığımız az sayıdaki görüşme, İstanbul Ermenilerinin, karma evliliklerde doğan çocukların dini, dili ve gelecekte kimliğiyle ilgili ortaya çıkacak problemler hakkında da endişelendiğini gösteriyor. Çocuklar hangi dine mensup olacak? Adları ne olacak? Hangi dili konuşacaklar? Görüştiğimiz kişilerden biri şunları söylüyor:

“Çocuğun dini ve ismiyle ilgili konular aile içi bir anlaşmayla çözülür. İsmi anne-baba seçer ama çocuk vaftiz olacaksa, vaftiz anne ve babası karar verirler.”

Ama şimdi Ermeni toplumunda yaygınlaşan bir akım var; gün geçtikçe daha fazla insan, daha kolay telaffuz edildiği için çocuklarına Türk isimleri ya da modern ve Avrupalı isimler koyuyorlar. Arda adı Ermenilerde de var Türklerde de, problem olmuyor. Arda olur, Burak olur, ikisini de biz de Türkler de kullanıyoruz. Evet, eski isimleri bulamıyorsun; on altı yaşında bir Hayganuş ya da Bercuhi yok mesela. Surp Hagop (Aziz Hagop), Surp Sarkis (Aziz Sarkis), Surp Garabed (Aziz Garabed)... Yeni nesillerle bu isimleri kaybedeceğiz tabii. Biz, yabancı, ulusal kimliğimizden iz taşımayan isimler kullanıyoruz çünkü insanlar her yerde hemen Ermeni olduklarının anlaşılmasını istemiyorlar. Eğer adı Harutyun ise, anlarsın ki o adam Ermeni. Ama eğer adı Albert, Murat ya da Burak ise... Burak dediğinde insanlar Türk olduğunu düşünebilirler, çünkü Türklerde de kullanılan bir isim. Son dönemde kullandığımız isimler gitgide Türkçe isimlere benzeyen isimler olmaya başladı. Türkçeye yakın isimler var, kolay hatırlanan isimler. Tabii ki İslam'la ilgili isimler kullanılmıyor; Muhammet, Ahmet, Mehmet ya da Hüseyin... Türk isimleri koyanlar da var, ama onlar daha çok Anadolu'dan gelenler, Ermenice bile bilmeyenler.”

İsim konusu tartışmada başka bir düzlem açıyor: İstanbul Ermenileri Türkiye'nin sürekli değişen gerçekliğine nasıl adapte oluyorlar? Entegre olmak için hangi taktikleri kullanıyorlar ve acaba entegre olmak istiyorlar mı? Okul ve eğitim burada nasıl bir rol üstleniyor?

Okul ve Ermenicenin Kullanımı

Avetis Keshishyan

Günümüzde, Diaspora'daki Ermeni toplumlarının en önemli iç meselelerinden birinin Ermenililiklerini, yani dillerini, kültürlerini, kimliklerini korumak olduğu kabul gören bir bakış açısı. Diaspora'daki hemen hemen bütün toplumlar, genç neslin Ermenice konuşabilmesi, onları köklerine ve asırlar boyunca kültürün korunmasını sağlayan Kilise'ye yakın tutabilmek için mücadele veriyorlar. Bu İstanbul Ermenileri için de ana sorunlardan birini oluşturuyor. Fakat yaptığımız görüşmeler gösterdi ki, İstanbul Ermenilerini Diaspora'nın diğer Ermeni toplumlarıyla birlikte ele almak, çok sık yapılan bir şey olmasına rağmen, imkânsız ve son kertede haksızlık: **“Öncelikle, biz Türkiyeli Ermeniler olarak burada baskı altındaydık; insanların değil, devletin baskısı. Evet, ama bunu her zaman hissetmeyiz. Fakat ne zaman Soykırım, Türk meselesi ya da buna bağlı konulardan bahsetsek, bakanlardan biri çıkar ve Ermenilik ya da Ermeniler hakkında kötü bir şeyler söyler. Böyle şeyler işte... Bu yüzden sıkılıyoruz, bu yüzden kendi içimize kapanmak istiyoruz, ne oluyor ne bitiyor anlatmak istemiyoruz. Şimdi hepimiz konuşuyoruz, gene de hep dikkat ederek... Bazen Ermenice konuşmaktan çekiniyoruz, yani her zaman o kadar cesur değiliz. Örneğin, bu semtte rahatça konuşabilirsin, ama diğer semtte ya da Türkiye'nin başka bir şehrinde hiç Ermenice konuşamayabilirsin. Yani**

biraz korkuyorsun, çekiniyorsun. Bize düşmanlık gösteren, kötülük yapan yok belki ama öyle şeyler söylenmiş ki bize, otomatik olarak zaten çekiniyoruz. Ama insanlarla, sokaktaki insanlarla asla sorunumuz olmuyor. Bizim aramızda hiçbir problem yok. Problem yaratabilecek insanlar çok milliyetçi olanlar, anladınız mı? Onlar var ama bizim onlarla işimiz yok. Onlarla ne ilişkimiz olur ne arkadaşlığımız.”

Bu kişinin sözlerini bir başlangıç noktası ve aşağıda sorulacak birçok soruya cevap olarak ya da en azından yeterli bir temel olarak ele alıp, yazıma eğitim konusuyla devam edeceğim.

İstanbul Ermeni toplumunda da, birçok Diaspora Ermeni toplumunda olduğu gibi (Bazı İstanbul Ermenilerinin kendilerini Diaspora olarak tanımladıkları bazılarının ise kendilerini Diaspora olarak görmediklerini belirtmek gerekir.), okul, toplumu birleştiren önemli yapılardan biri. Ve bu nedenle, Ermeniliğin korunması ve Ermenice konuşulması gibi bu kurumlarla doğrudan bağlantılı olan sorunlar dışında, toplumun mevcut bütün sorunlarını çok detaylı bir şekilde yansıtabiliyor.

Görüşmelerimizden ortaya çıkan, bugün İstanbul Ermeni toplumunun, on iki tanesi Apostolik, dört tanesi Katolik olmak üzere toplam on altı okulu olması. Bu okulların hepsi özel okullar ve Ermeni toplumu tarafından finanse ediliyorlar.

İstanbul'un Ermeni Sesleri

Devlet sadece Türk asıllı öğretmenlerin ve her okulda, istisnasız, Türk asıllı bir öğretmen tarafından temsil edilen Türk müdür başyardımcısının maaşlarını karşılıyor. Ermeni öğretmenlerin maaşları ise, Ermeni toplumunun hayırseverlerinin bağışları ile karşılanıyor. Öğrenci sayısında azalma olan okullar kapanıyor. Din adamı yetiştiren tek okul olan Üsküdar Tıbrevank Ermeni Ruhban Okulu bile artık açık değil.

Görüşmelerimiz gösteriyor ki, son derece önemli sorunlardan biri, Ermenice kitapların ve özellikle ders kitaplarının yetersizliği. Mevcut kitaplar zaten eski ve artık güçlü bir eğitim için temel oluşturamıyorlar. **“Çok eski ders kitapları kullanıyoruz, günümüz eğitim sistemine uygun kitaplarımız yok. Türkiye dışında yayımlanan kitapları satın alıp yardımcı kitap olarak kullanıyoruz. Hagop Çolakyan'ın³ kitapları var mesela, bilir misiniz?”**

Hem ilköğretim (birinci sınıftan sekizinci sınıfa) hem de lise (sekizinci sınıftan on ikinci sınıfa) öğretmenleri, aradaki açığı kapatmak için ilave konular hazırlıyorlar, Türkçe ders kitaplarından çeviri yapıyorlar ya da yurtdışında yayımlanmış kitaplardan özetler çıkarıp öğrencilere dağıtıyorlar.

Bunlara ek olarak, Ermenistan devletinin bu konuda ciddi bir çalışma yapması gerektiğini de belirtmek gerekiyor. Oradan verilecek her türlü destek sadece ders kitabı problemini hafifletmekle kalmayıp daha genel bir çerçevede, Türkiye'deki Ermeni okullarındaki eğitime de ilham verebilir.

³ Halep, Suriye'de yaşayan Ermeni bir eğitimci ve yazar. Batı Ermenicesi ders kitaplarının ve Suriye Ermenileri ve tarihî Kilikya üzerine yazılmış araştırma monografilerinin yazarı.

Türkiye’de bir Ermeni üniversitesi ya da en azından derslerin Ermenice verildiği bir fakülte yok⁴. Anne-babaların çoğu, ilkokuldan sonra çocuklarını devlet okullarına ya da üniversite sınavını daha kolay geçebilmeleri için özel okullara gönderiyorlar.

Öğretmenlerden biri şöyle diyor: *“Genellikle, özel okullara giremeyen öğrenciler bizim okullarımıza, Ermeni okullarına geliyorlar. Ermenice öğrenme isteğinin, Ermeni okullarını seçmelerinde çok az etkisi var. Çoğu, derslerin Ermenice yapılmasını bile istemiyorlar. Türkçe yapılıns istiyorlar, çünkü üniversiteye gidecekler ve üniversitelerde Ermenice kullanılmıyor. Türkiye’de her sene yarım milyon insan üniversiteye girmeye çalışıyor, bunların %20’si ancak bir bölüme yazılabiliyor, yani yüz bini. Eğer ilk binin içinde olursa, tıp seçebilir. İlk iki binin içinde olursa Boğaziçi Üniversitesi’ne girebilir. Onlar için en önemli olan üniversite. İnsanların çocuklarını Ermeni okullarına yollamalarının nedeni, okulun Ermeni okulu olması değil. Bunun için yollayanlar da var tabii ama sayıları çok az... Kimse bu okuldaki düşük Ermenice seviyesiyle ilgili şikâyet etmiyor, aksine, ‘Neden fen dersleri Ermenice yapılıyor, ne gerek var, söyleyebilir misiniz?’ diyorlar.”*

Orta yaşlı sanatçı bir kadın şunları söylüyor: *“Ne olacağı umurlarında bile değil. Aksine, kendileri için daha kârlı bir durum, çünkü kolejlerde, özel okullarda zannediyorlar ki daha iyi bir eğitim veriliyor. O kolejlerin sınavlarına hazırlanabilmeleri için derslerin Türkçe yapılması kendileri*

⁴Bu deneme yazısı, görüştüğümüz kişilerin anlatılarına dayanarak yazılmıştır. Görüştüğümüz kişilerden hiç biri, Türkiye’deki bir üniversitede bir Ermeni bölümü olduğundan bahsetmemiştir. Daha sonra öğrendik ki, Kayseri Üniversitesi, bir Ermeni Dili ve Edebiyatı bölümü açmış. Ayrıntılı bilgi için: <http://www.todayszaman.com/news-223973-turkeys-first-armenian-language-departmentwo-students-one-teacher-and-a-bright-future.html>

için daha kârlı. E o zaman koyma çocuğunu Ermeni okuluna, götürme. Anne-babalar çocuklarını Ermeni okullarına koymuyorlar, okullarda işler kötüye gidiyor çünkü okullar, öğrencilerden gelen gelirlerle ayakta kalıyor. İşlerine gelmiyor, bu yüzden anne-babaları memnun edecek sistemi yerleştirmeye çalışıyorlar; dersleri tümüyle Türkçe yapıyorlar.”

Ermenicenin korunması ve evde Ermenice konuşulması ile ilgili görüştüğümüz öğretmenlerden biri bakın ne söylüyor: *“Biliyorum ki çocuklar aynı anda iki-üç-dört dil öğrenebiliyorlar, beyin buna müsait. Fakat anne-babalar bir tanesini konuşmayı tercih ediyorlar ve Türkçe daha kolay olduğu için, Ermeni lisesi mezunu yani Ermeniceyi daha iyi bilen ebeveynler bile Ermenice konuşmayı tercih etmiyorlar. Anlıyor musunuz, bu bizim için çok zor. Eğer anne-babalar benim düşündüğüm gibi düşünseler, benim işim de daha kolay olur. Benim sorunum velilerle bir tek... Çocukları ikna etmek daha kolay... Bu konuda kendime çok güvenirim, çünkü kendimi rahat hissedirim. Kendime güveniyorum çünkü beni çok sevdiklerini biliyorum. Yanıma gelirler ve ben bu doğrultuda çaba sarf edebilirim. Eğer anne-babalar da biraz bilinçli olurlarsa... Yani önemli olan bir dili üniversitede kullanmak ya da kullanmamak değil. Amerika’ya da gidebilir okumaya, ama Ermeni’dir, nereye gitse, Ermeni’dir.”*

Tarkmançats⁵ bayramında, Üsküdar Surp Haç Kilisesi’ni ziyaret ettik. Farklı okullardan öğrenciler toplanmışlardı.

⁵Tarkmançats (Çevirmenler Bayramı): Surp Sahag Bartev ile Surp Mesrob Maşdots’un 404 yılında Ermeni alfabesini icat etmelerinin ve Kutsal Kitap’ın ilk olarak Ermeni harfleriyle Ermeniceye tercüme edilmesinin kutlandığı ve bu tarihi olayı gerçekleştiren Azizlerin anıldığı gün.

Yaptıkları konuşmaların ana konusu istisnasız Ermeni dili ve Ermeni alfabesi oldu. Fakat etrafımızda oturan büyükler, öğrencilerin velileri, kendi aralarında Türkçe konuşuyorlardı, bizim Ermenistan'dan olduğumuzu anlayınca, nezaket gereği Ermeniceye geçtiler. Görüştüğümüz öğretmenlerden birine bunu anlattık ve verdiği cevap, sorunun başka bir açıdan ele alınmasını sağladı:

“Acaba kendi okuduklarını anlıyorlar mı öğrenciler? Bunlar eski metotlar, mesela ben hiç istemem ki öğrenci anlamadığı bir şeyi çıkıp okusun. Ama en azından insanlar yan yana geliyorlar, konuşuyorlar, nihayetinde Ermenilerin olduğu bir ortam... Ama bu onlara ne kazandırıyor? Başka bir şey lazım... Durum pek parlak değil. İşe yarar, pratik bir şeyler yapmak lazım. Sadece ‘Ermenice konuşun, Ermenice konuşun, Ermenice konuşun.’ demekle olmaz. Pedagojik bir yöntem değil bu, itici olur.”

Bu bağlamda, otuz yaşın altındaki, İstanbul'da doğmuş ve Ermeni okulundan mezun, günlük yaşamında ve işinde sık sık, Ermenilerden çok Türklerle iletişim halinde olan; ve aynı zamanda evde ve Ermeni arkadaşlarıyla da Türkçe konuşan bir gencin fikirlerini dinlemek ilginç olabilir: *“Bilmiyorum nasıl anlatabilirim ama büyümeye başladığımızda, teenage döneminizde⁶, yani erkeklerin sakalları çıkmaya başlar, kızların vücut şekilleri değişir... Siz büyüklerinle problemler yaşamaya başlarsınız. Bize de öyle oldu, okulda ‘Hep Ermenice konuşun, hep Ermenice konuşun’ deyip bizi biraz baskı altına alıyorlardı. Türkiyeli Ermenilerde bir şeyi ne kadar baskı altına alırsan, o kadar tersini yaparlar. Biz de öyle yaptık. Biz Ermenistan'a gittiğimizde mesela, bir iki arkadaş aramızda Türkçe konuşuyorduk, bize dediler ‘Ermenice konuşacaksınız.’ Biz de konuşmadık. Buraya geldik, Ermenice konuştuk, ‘Türkçe konuşun’ diyorlardı, biz de Ermenice konuşmaya devam ettik. Tam tersi... Hatırlıyorum, ben Ermenice konuşmazdım. Ama sonra kültürün, dilin önemini anladım, ama bunun ulusal aidiyetimle bir ilgisi yok.*

⁶13-19 yaş arası döneme verilen ad (İng.).

Ermeni olduğum için Ermenice konuşmalıyım değil. Ben insanım, hümanist bir insanım. Gelecekte bu dil yok olacak, siz de biliyorsunuz. Batı Ermenicesi yok olacak. Bu yüzden Ermeniceyi konuşmak için Ermenice konuşurum.”

Yarı Ermenice yarı İngilizce konuştuğumuz gençlerden biri ise, Ermeni okullarının tercih edilmemesi konusunda başka bir görüşe sahip: *“İlk önce bir Ermeni okuluna gittim, daha sonra okul değiştirdim ve bütün derslerin İngilizce olduğu bir okula gitmeye başladım. Annem ve babam bu kararı aldı çünkü Ermeni okulları çok iyi değildi. Eğer Ermeni okuluna gitseydim, iyi bir üniversiteyi kazanamazdım. Öğretmenler iyi eğitim almamıştı ve anne-babam beni öğretmenlerin çok daha kalifiye oldukları ve ilk dil olarak İngilizce konuştukları özel bir okula göndermeyi tercih ettiler.”* Yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz sanatçı da, Ermeni okullarında eğitim seviyesinin düşük olmasıyla ilgili endişeler taşıyor: *“Getronagan tek... Feriköy fena değil. Esayan fena değil. En azından biraz Ermenice öğretiliyor. Rezil bir durumda okullar, rezillik, rezillik...”*

Daha geniş bir bağlamda, Ermenice öğrenmemenin ya da öğrenememenin nedenleri tarihi ve sosyal nedenler... Ve içerisinde ayrıca kültürün ve kimliğin önemli değerlerinin kaybını ya da doğrudan onların değersizleşmesini de barındırıyor. Bu nedenleri iyi anlayabilmek ve mevcut durumun adil bir değerlendirmesini yapabilmek için, belki de geçmişe bakmak gerekir. Görüştüğümüz kişilerden biri, altmışlı yaşlarında bir ayakkabıcı şunları söylüyor: *“Nasıl söylesem? Türkiye büyük, güçlü bir ülke, hem de çok... Tüm Türkiye içinde elli bin Ermeni var yaşayan. Düşünün; yetmiş milyon içinde elli bin ne demektir. Dolu bir bardağın içindeki bir damla su nedir ki? Peki, biz*

burada neyin mücadelesini veriyoruz? Kültürümüzü ve dilimizi korumanın... Örneğin sizinle konuşabilecek kadar Ermenice biliyorum. Ama çoğunluk bu kadar bile konuşamıyor ne yazık ki. Neden? Çünkü İstanbul'da yaşayan Ermenilerin çoğu Sivas'tan, Kayseri'den, Muş'tan, Bitlis'ten, Adana'dan, Musa Dağ'dan vs gelmişler. Söylemek istediğim, İstanbul'da doğan Ermenilerin hepsi Ermenice bilir, Ermeni okullarına gitmişler. Ama diğer şehirlere gelen Ermenilerin çoğunluğu Ermenice bilmez. Neden biliyor musunuz? 1915'ten sonra, burada neler olduğunu bütün gençler, bütün Ermeniler, herkes bilir.

1915'ten sonra ne okul kaldı, ne kilise, ne anne-baba, ne aile; hiçbir şey kalmadı. Nedenini söyleyeyim. Bazıları, mesela sizin gibi Ermenistan'dan gelenler şöyle diyorlar: 'Neden Ermenice bilmiyorsunuz?' Nedeni budur; bu insanlar bu şartlarda büyümüş. Dinlerini değiştirmemişler, bu da büyük bir şey. Düşünebiliyor musunuz? 60'lı-70'li yıllarda eşimin ailesi orada yaşayan tek Ermeni aileymiş. Şimdi bunlar dinlerini değiştirmemişler, oğulları-kızları bir Ermeni'yle evlensin, Ermeni kültürünü ve dilini koruyabilsinler diye İstanbul'a göç etmişler. Bunlar gibi binlerce aile var Anadolu'dan göç eden. Bunun yanında, köylerde iş yoktu. Sonra eğitim problemi vardı. İstanbul daha ileri bu anlamda... Erivan nasıl Ermenistan'ın köylerinden farklıysa..." Görüştüğümüz bir gazeteci, İstanbul Ermenilerinin dil ve eğitim durumunun değerlendirmesini yaptı: "**Bugün bizim on altı okul içinde yaklaşık 3 bin öğrencimiz var. Fransa'daki Ermeni toplumunun nüfusu 500 bin, Ermeni okullarında okuyan öğrenci sayısı 5 bin. Burada 60 bin kişilik toplumun sahip olduğu öğrenci sayısı 3 bin. Bu sayı bize göre düşük bir sayı çünkü 60-70 bin nüfuslu bir toplumun okul çağında olan yaklaşık 10 bin öğrencisi olmalı, demek ki sadece üç öğrenciden biri Ermeni okuluna gidiyor, diğer ikisi ise yabancı okullara... Yabancı okullara gitme isteği, o okullarda derslerin İngilizce yapılmasından kaynaklanıyor, onlar daha çok kolej sistemiyle eğitim veriyorlar. Anne-babalar, çocuklarının Ermeni okulları yerine yabancı okullara gitmeleri durumunda üniversiteye daha kolay gireceklerine ikna olmuş durumdadır. Böyle endişelerimiz, sorunlarımız var. Ciddi bir gerileme var. Örneğin, Ermenice konuşan insan sayısındaki azalma bunun ana göstergelerinden biri. Bunlar, ulusal bilinç seviyesindeki bir gerileme olarak değerlendirilmeli. Milliyetçilerin bu gerçeklikler hakkında farklı yorumları oluyor.**

Örneğin, bir Amerikalı buraya gelse... Amerikalı bir Ermeni, ya da Fransalı ya da Mısırlı... Ermeni çocukların burada, sokakta, kendi aralarında Türkçe konuştuklarını gördüklerinde, bundan rahatsız olurlar. Ama Fransa'da Fransalı Ermeni çocuklar sokakta Fransızca konuştuğunda aynı rahatsızlığı göstermezler, ya da Amerika'da İngilizce konuştuklarında... Bu sefer bizi suçlamaya gelirler, 'Siz zaten Türkleşmişsiniz' diyerek. Peki... Ama bence Türkleşmek ya da Fransızlaşmak ya da Amerikalılaşmak, Ermenilikten uzaklaşmaktır. Biri diğerinden farklı değildir. Eğer bir insan Ermenilikten uzaklaşmışsa, benim için bir durum bir diğerinden daha kabul edilebilir değildir, hiçbiri de kabul edilemez. Ama genel inanış bu yönde değil."

Batı Ermenistan'dan, Ermenilerin yaşamakta olduğu diğer bölgelerden İstanbul'a göç eden ailelerin (Bu göçler, Katliam'ı takip eden yıllarda sona ermiyor, 70'li yıllara kadar İstanbul'a göç eden aileler olmuş.) tamamı ya da büyük bölümü Türkçe konuşuyorlardı. Maddi durumları iyi olmayan bu ailelerin, çocuklarına, uygun bir eğitim verme şansları yoktu. Bu yüzden sadece dil değil, kültürün sayısız karakteristikleri de kaybedildi. Ermeni okullarına devam eden öğrencilerin bilgi seviyelerinin ve özellikle dili anlama seviyelerinin bu kadar farklı olmasının nedenlerinden biri de bu. Öğretmen eğer aynı anda iki farklı okulda ders veriyorsa, dersi iki farklı şekilde yapmak zorunda kalıyor çünkü öğrencilerin çoğu Ermenice ders takip etmekte zorlanıyor. Çoğu zaman, özellikle fakir ailelerden gelen ya da Türklerin çoğunlukta olduğu semtlerde yaşayan öğrenciler, Ermenice eğitimden şikâyet ediyorlar. Bir diğer önemli neden ise İstanbul Ermenilerinin Amerika'ya ya da Avrupa ülkelerine göç etmesi... Görüştüğümüz bütün insanlar bu gerçeklikten üzülenler ve bahsediyorlar ve bunu, Ermenicenin kullanımının azalmasının nedenlerinden biri olarak gösteriyorlar, ki bu şüphesiz doğru.

Gelenekler, Bayramlar

Victoria Asatryan

Boş durmaya hakkımız yok...

Özünde eşsiz olan gelenek ve alışkanlıklar çok çeşitlidirler. İçlerinde ulusal, kültürel ve dini karakteristik parçalar taşırlar ve gelenekler ulusal kimliğin korunmasındaki temel araçtır. Gelenekler ve alışkanlıklar aynı zamanda diğer kültürlerden etkilenirler ve bu nedenle değişirler. İstanbul Ermenileriyle yaptığımız görüşmeler gösteriyor ki, her ne kadar kurumlar (okul, kilise, dernekler), geleneklerin ve kültürün korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynasa da, asıl rol aileye düşüyor.

Görüştüğümüz kişiler, gelenekler ve kültür hakkında konuştuğumuzda, kendi kültürel karakteristiklerini kaybetmemek için sürekli mücadele verdiklerini ifade ediyorlar. Bu, belki de, kendi kültürlerinden farklı ortamlarda yaşayan ve geleneklerini ve alışkanlıklarını koruyarak kendi türlerini korumaya çalışan bütün gruplar için geçerli.

Birçok kişi, zorlukların azalmasının yanında Ermeni toplumunun üyelerinin iç çabalarının da azaldığını düşünüyor. Görüştüğümüz orta yaşlı bir adam şunları söylüyor: ***“Türkiye büyük, güçlü bir ülke, hem de çok... Tüm Türkiye içinde elli bin Ermeni var yaşayan. Düşünün; yetmiş milyon içinde elli bin ne demektir. Dolu bir bardağın içindeki bir damla su nedir ki? Peki, biz burada neyin mücadelesini veriyoruz? Kültürümüzü ve dilimizi korunmanın... Örneğin sizinle konuşabilecek kadar Ermenice biliyorum. Ama çoğunluk bu kadar bile konuşamıyor***

ne yazık ki.” Bazıları ise, önceki kuşakların kültürel karakteristiklerin korunması için daha fazla mücadele etmiş olduklarını söylüyorlar: ***“Büyük anne ve büyük babalarımız, anne-babalarımız bunlara bizden daha çok önem veriyorlar, biz o kadar değil. Yakında çocuklarımız bunları tamamıyla unutacaklar. İşte böyle... Bunları korumak kültürümüzün bir parçası... Boş durmaya hakkımız yok.”***

Kültürün sürekliliğini sağlamanın yolları ve araçları farklı...

İstanbul Ermenilerinin, sık sık gösteriler ve geceler düzenleyen müzik ve dans grupları var.

Amaç, İstanbul'daki Ermeni aileleri birleştirmek ve ulusal kültüre karşı besledikleri sevgiyi teşvik etmek...

Görüştüğümüz kişiler, gelenekleri korumak için gösterdikleri çabaları anlatırken Ermenistan'la paralellik kurarak, sanki kendilerinin, Ermenistanlılardan daha 'Ermeni' olduğunu vurgulamaya çalışıyorlar. Onlara göre Ermeniliklerini korumak Ermenistanlılar için o kadar da önemli bir sorun değil:

“Burada Erivan’dakinden daha fazla geleneğimiz var, özellikle din alanında: Vaftiz, Paskalya, Surp Asdvadzadzin, Surp Haç vs.”

Ermeniliğin korunması konusunda cemaatin kurumlarının gösterdiği çabaların yanında, İstanbul Ermeni ailelerinden çoğu kademeli olarak gelenekçi aile modelinden uzaklaşıyor ve sonuç olarak aile aracılığıyla nesilden nesle geleneksel kültürün aktarılma şekli de değişiyor. Eski yöntemler artık işlemiyor, yeniler ise henüz oluşmamış. Görüştüğümüz gençlerden biri bunları göz önünde bulundurarak şöyle söylüyor: *“... Gelenekçi Ermeni ailelerinde insanlar toplanır ve birlikte şarkı söylerler. Ben pek gelenekçi değilim çünkü onlar kadının ev kadını olması ve kültürü koruması gerektiğine inanıyorlar, baba ise çalışır. Ermeni evi kadın tarafından kurulur. Ama şimdi her şey, kültür değişiyor, insanlar gelenekselden uzaklaşıyor. Mesela annem ve babam gelenekçi değiller. Amcam, özellikle amcamın karısı çok gelenekçi; Ermenice konuşuyor, Rumca biliyor, Ermeni kültürünü en küçük ayrıntısına kadar biliyor ve bunları uyguluyor. Gelenekçi aileler var, her Pazar toplanıp birlikte yemek yiyen...”* Bu muhtemelen sadece İstanbul Ermenileri değil modern birçok aile için geçerli...

Yeni yıl gecesinde saat on ikiye kadar, mutlaka ama mutlaka aileyleyiz...

Bayramların, grup kimliğinin korunması ve aktarılmasındaki önemli kültürel unsurlardan biri olduğu çok açık... İstanbul Ermenilerinin hayatında da önemli bir rol oynuyor. Yeni Yıl, Noel ve Paskalya gibi evrensel ve Hıristiyan bayramları İstanbul Ermenileri tarafından kutlanıyor.

İstanbul Ermenileri tarafından bu bayramların kutlanması onların kültürünü yansıtır: *“Noel, Paskalya gibi bayramlar... Ermeniler bu bayramları hep kutlar, tüm aile fertleri bir araya gelir, hediyeler verilir ve Noel Baba gelir.”* /genç adam/.

Yukarıda sıraladığımız bayramlar genelde ailelerde ve cemaatin kurumlarında, arkadaş ve akrabaların toplanmasıyla kutlanıyor. Bu bayramlar, ritüel kültürün aktarımı dışında, grubun, yani Ermenilerin düzenli olarak toplanmasına olanak sağlıyor. Bu yüzden ‘biz’in düzenli olarak tekrar doğrulanması rolünü üstleniyor.

Orta yaşlardaki bir öğretmen anlatıyor: *“Yeni yıl akşamı, özellikle akrabalar ve yakın arkadaşlarla, birkaç aile toplanırız. Birbirimizi davet eder, ağırlarız. Sofrayı birlikte hazırlarız, yeriz, içeriz, eğleniriz. Birbirimizin evlerine gider ve bayramını kutlarız. Sanırım bu herkes için geçerli; bütün aile fertleri toplanırlar ve bayramları birlikte kutlarlar, birbirlerine hediyeler verirler.”* Belki bu tasvir, dünyanın diğer ülkelerinde kutlanan bayramların tasvirlerinden çok da farklı değil. Yeni Yıl her yerde bir aile kutlamasıdır. Görüştüğümüz orta yaşlı sanatçı bir kadın şunları söylüyor: *“Yeni yıl gecesinde saat on ikiye kadar, mutlaka ama mutlaka aileyleyiz... İster büyük olsun ister küçük, hiç kimse ‘Yok, bugün ben olmayacağım, arkadaşlarla çıkacağım’ demez. Öyle bir şey yok, mutlaka aileyle olunacak.”* İlgi çekici olan, Ermenistan’daki Ermenilerin çoğunluğunun aksine İstanbul Ermenilerinin bugüne kadar Yeni Yıl perhizi geleneğini korumuş olması. Görüştüğümüz kadınlardan biri şunu söylüyor: *“Yeni yıl perhizdir. Ben, dindar biri değilim, hiç bir zaman iyi bir Hıristiyan olmadım, olamadım, ama bu şeylere çok dikkat ederim. Kiliseye de gitmem ama Yeni Yıl akşamı perhizdir; perhiz yemekleri, zeytinyağlı yemekler yenir. İstanbul Ermeni mutfağı böyledir, daha çok zeytinyağlı yemekler...”*

İstanbullu Ermeni çok az kaldı. Daha çok Anadolu Ermenileri var artık, onların mutfağı biraz daha değişik. Onlar da zeytinyağlı yemekler yaparlar ama bizden farklıdır. Bizim mutfağımız biraz Rum mutfağının etkisi altındadır. Biz asma yaprağı kullanırız ama et koymayız.”

Ben bu yaşa gelmiş adamım, neden doğum gününü kutlayayım, pastanın üstündeki mumları üfleseyim?

Ermenistan’da alışık olduğumuz kutlama şekline yakın olan Yeni Yıl’ın aksine, İstanbul Ermenileri doğum günlerini o kadar da sık kutlamıyorlar: *“Sizinle karşılaştığımızda biz o konuda çok fakir kalıyoruz. Sizin çok güzel gelenekleriniz var. Biz ise belki de Müslüman toplumun içinde yaşadığımız için daha kapalıyız ve sizin kadar eğlenmeye fırsat bulamıyoruz. Bu konuda, sizinle karşılaştırsak baya cahiliz. İlk olarak, doğum günlerinin çocuklar ve gençler için olduğunu düşünüyoruz. Yetişkin birinin doğum gününü kutlamak bazen aşırı gelebiliyor. Ben bu yaşa gelmiş adamım, neden doğum günü kutlayayım, pastanın üstündeki mumları üfleseyim? Yetişkinlerin doğum günlerini kutlamıyoruz. Ama sizlerin çok güzel doğum günleriniz var, örneğin 50’li yaş doğum günü, ya da kadınlar için 40’lı yaş doğum günü. Yuvarlak yaşları çok güzel bir şekilde hatırlıyorsunuz, kutluyorsunuz. Bizde bu yok, doğum günleri sadece çocuklar, gençler içindir.”* Görüştüğümüz kişinin açıkladığı gibi, bu büyük ihtimalle yerel kültürün bir etkisi...

Aksine, İstanbul Ermenilerinin, doğum günleri kadar güzel ve anlamlı olan başka bir kutlamaları var: İsim günleri. *“Genelde doğum günümü unuturum. Hatırlamam bile, bilmiyorum erkek olarak sert bir karaktere sahip olmamdan mı kaynaklanıyor*

yoksa o kültürün eksikliğinden mi... Bu kültür bizde çok gelişmemiş. Ama bizde, sizde pek yapılmayan başka güzel bir kutlama var: İsim günleri. Surp Hagop, Surp Sarkis, Surp Garabed... Ama yeni nesillerde bu isimler giderek kayboluyor. Biz de, sizler gibi, yabancı, Ermenilikle ilgisi olmayan isimler kullanıyoruz. Son dönemde kullandığımız isimler gitgide Türkçe isimlere benzeyen isimler olmaya başladı. Türkçeye yakın isimler var, kolay hatırlanan isimler. Tabii ki İslam’la ilgili isimler kullanılmıyor. Ama Burak kullanılıyor, Serdar kullanılıyor, Arda... Burak Türkçe bir isim, ama bazı Ermeniler bunun Ermenice olduğunu düşünüyorlar; küçük orman demektir. Ama çocuklarına, küçük bahçe demek olduğu için Burak ismini vermiyorlar. Bu isimleri kullanmalarının nedeni, daha kolay telaffuz edilebilir ve anlaşılır olması.”

***Cenazeler bizim için çok önemlidir, cenazeler çok önemlidir.
Diyebilirim ki düğünlerden ve vaftizlerden daha önemlidir...***

İstanbul Ermenilerinin önem verdiği bir dizi geleneksel bayram ve ayinler var. Bunlardan en önemlileri düğün ve cenazeler. Görüştüğümüz kişiler en çok, biri mutluluğu diğeri ise yası temsil eden bu iki törenden bahsettiler. Ermenistan doğumlu 35 yaşlarında bir erkek buradaki düğün törenini Ermenistan'dakiyle karşılaştırıyor ***“Burada düğünler dol ve zurnalı değil, dans ederken parmaklarının arasına para tutuşturuyorlar. Resmî nikâh yapıyorlar önce, daha sonra bir gün kararlaştırıp kilise töreni yapıyorlar. İşte o gün konuşmalar yapılıyor, dua ediliyor ve geline hediyeler sunmak***

için sıraya giriliyor.”

Yaptığımız görüşmelere bakılarak söylenebilir ki İstanbul Ermenileri cenaze törenine biraz daha fazla önem veriyor. Ellili yaşlarda bir erkek şunları söylüyor: ***“...Tanıdıklar, akrabalar, arkadaşlar mutlaka giderler. Cenazeler bizim çok önemlidir, cenazeler çok önemlidir. Diyebilirim ki düğünlerden ve vaftizlerden daha önemlidir. Neden? Çünkü görevdir, sorumluluktur, insan vicdanı... Sorumluluktur, insanlar gider. Cenazeden sonra evde toplanılır, Çarşamba cenaze olduysa, Cumartesi mutlaka kilisede o kişinin canı için ya yemek verilir ya da helva dağıtılır. Bütün tanıdıklar toplanır ve birlikte yemek ya da helva yer. Vefat eden kişinin ailesine taziyede bulunurlar.”***

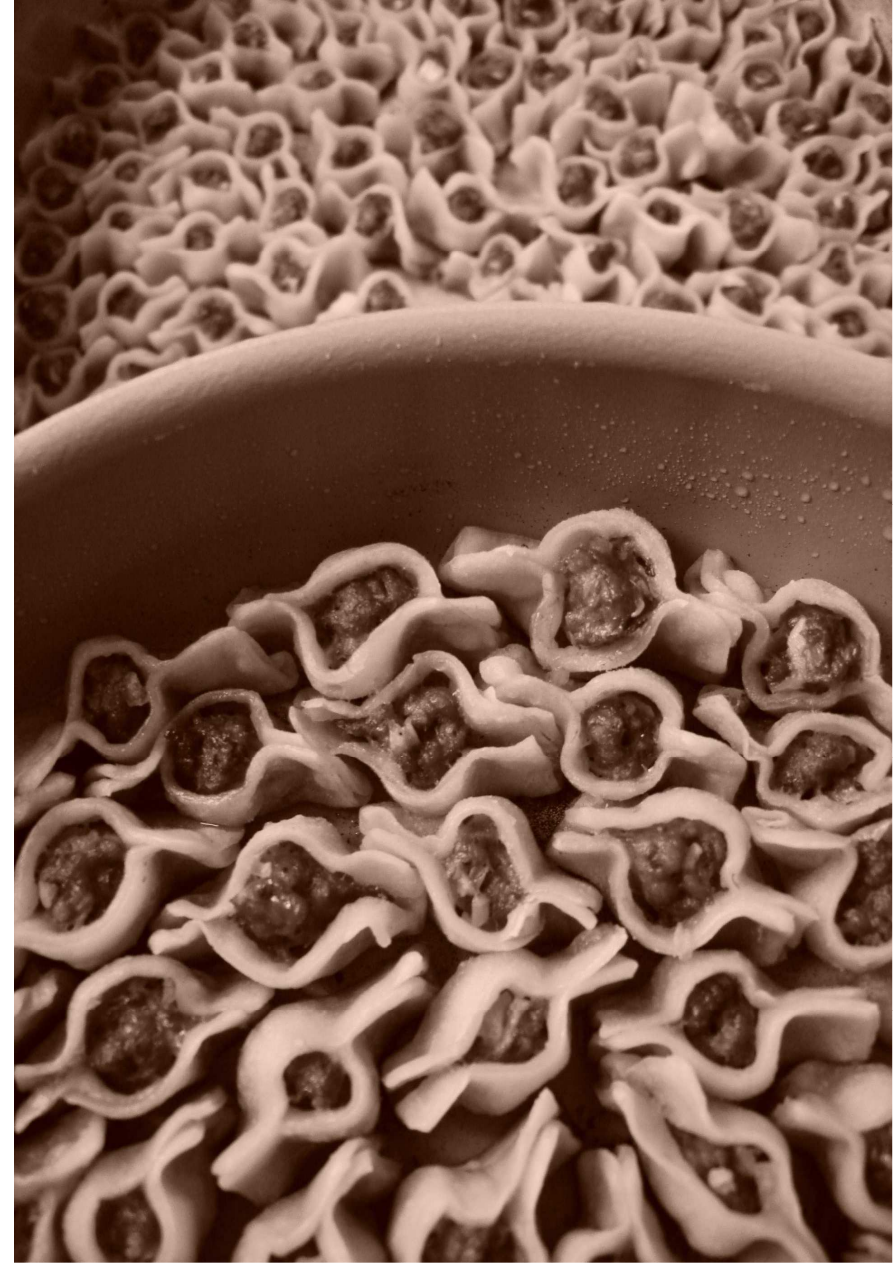

*Many different dishes, possibly fancy... Why fancy?
Because then the year will be bountiful ...*

İstanbul Ermenilerinin, yüzyıllar içinde şekillenen ve farklı kültürlerden etkilenmiş çok zengin, eşsiz ve ilginç bir mutfakları var. Her kültürde olduğu gibi İstanbul Ermenilerinde de bayramlar için hazırlanan yemekler günlük yemeklerden farklılık gösteriyor. Her bayram ve ayin için, o günün karakteristik anlamını yansıtan tipik bir yemek var.

Görüştüğümüz kadınlardan biri Yeni Yıl yemeğiyle ilgili şunları söylüyor: *“Çeşit-çeşit, olabildiğince süslü yemekler yaparız. Neden süslü? Yıl bereketli geçsin diye... Örneğin anuşabur. Bir çeşit buğday ve çeşit çeşit meyvelerin karışımı... Bir çeşit çorba, Türkçede aşure derler. İçine haşlanmış buğday, kayısı, badem, fındık, kuş üzümü konur, çok lezzetlidir. Yılbaşında mutlaka hazırlanır. Etili ekmek; gemi gibi... Siniye koyarız, yağla kızartırız. Kızarttıktan sonra, hazırladığımız haşlanmış et suyunu üstüne dökerek pişiririz. Çeşitli şekilleri var, büyük annem bu şekilde yapardı. Büyük annemden öğrendim bu yüzden pişirme şeklini asla değiştirmem. Çiğ börek de mantı hamurundan yapılır, gene içine çiğ et koyarız. Daha büyüktür, lahmacun gibi. Onu ikiye katlarız. Biz kare yapardık çünkü büyükannem kare yapardı. Büyükannem kızartırdı ben kızartmıyorum. Artık teflon tavalar var, teflona ne kadar yağ koyarsak o kadar lezzetli olur. Büyükannemden kalma bir alışkanlık bu...”*

Yaptığımız az sayıdaki görüşme sırasında edindiğimiz açıklamalardan, aşağıdaki bayramları ve o bayramlara özel yemekleri sıralayabiliriz:

İstanbul'un Ermeni Sesleri

- “*Khtum*⁷ gecesi balık yeriz. Tüm Ermenilerin evinde balık olur. Yumurta boyarız, ama vermeyiz. Paskalyanın pazarında kiliseye gitmen, komünyon alman, tövbe etmen gerekir.”
- “*Kutsal Perşembe gecesi, yani Paskalya'dan önceki Perşembe, mercimek yeriz.*”
- “*Surp Asdvadzadzin'de üzüm yeriz.*”
- “*Vartavar'da⁸ birbirimizi ıslatırız.*”
- “*Diyarın taraç'ta⁹ kiliseden mumlar alıp, eve götürürüz.*”
- “*Noel'de, kavrulmuş soğan ve yumurta ile hazırlanan ıspanak yeriz. Bayram günlerinde, kızarmış balık ve her türlü dolma, özellikle de Noel'de midye dolması yenir. Bunun dışında fırında tavuk yapılabilir, pilav, hepsi de olur. Hmm, başka? Noel günü de aynı şekilde olur, ama mutlaka ıspanak ve balık konur.*”

Mutfak ve yemek çeşitleri, zamanla değişmiş ve coğrafi, iklimsel ve kültürel faktörlerin etkisiyle değişmeye devam ediyor.

Görüştüğümüz kişilerden Ermenilerin, İstanbul Ermenilerinin ve İstanbullu Türklerin yemeklerindeki benzerlikler ve farklılıklardan ve mutfak sırları ile tariflerden bahsetmelerini istedik. Altmış beş yaşlarındaki entelektüel bir kadın, bize, İstanbul Ermenilerinin lezzetli mutfağının sırlarını ve inceliklerini oldukça açıklayıcı tasvirlerle anlattı.

⁷*Khtum*- Büyük dini bayramların bir önceki günü, arife.

⁸ Paskalya'dan 98 gün sonra, 28 Haziran ile 1 Ağustos arasında kutlanan neşeli bir bayram. Tarım ürünlerini koruyan güçlere adanmış olan bu bayram, en az M.Ö. ilk binli yıllara dayanır. Ermeni Apostolik Kilisesi'ndeki *Baydzaragerbutyun* bayramına denk gelir. Eskiden kutlama törenleri su kaynaklarının yakınında, dağlarda düzenlenirdi. 20. yüzyılın sonuna kadar, özellikle Bingöl'de kutlanan *Vartavar* şenliklerine Ermenilerin yanı sıra, Kürtler, Türkler ve Araplar da katılmıştır. Ermeniler tarafından hâlâ çeşitli su oyunları ile kutlanan bir bayramdır.

⁹13-14 Şubat'ta kutlanan dini bir bayram. Surp Sarkis'ten sonra kutlanan bu bayramda ateş yakılır ve ateşin üstünden atlanır. Bunun şeytanı uzaklaştıracağına ve yeni evlenen çiftlere ya da sevgililere şans getireceğine inanılır.

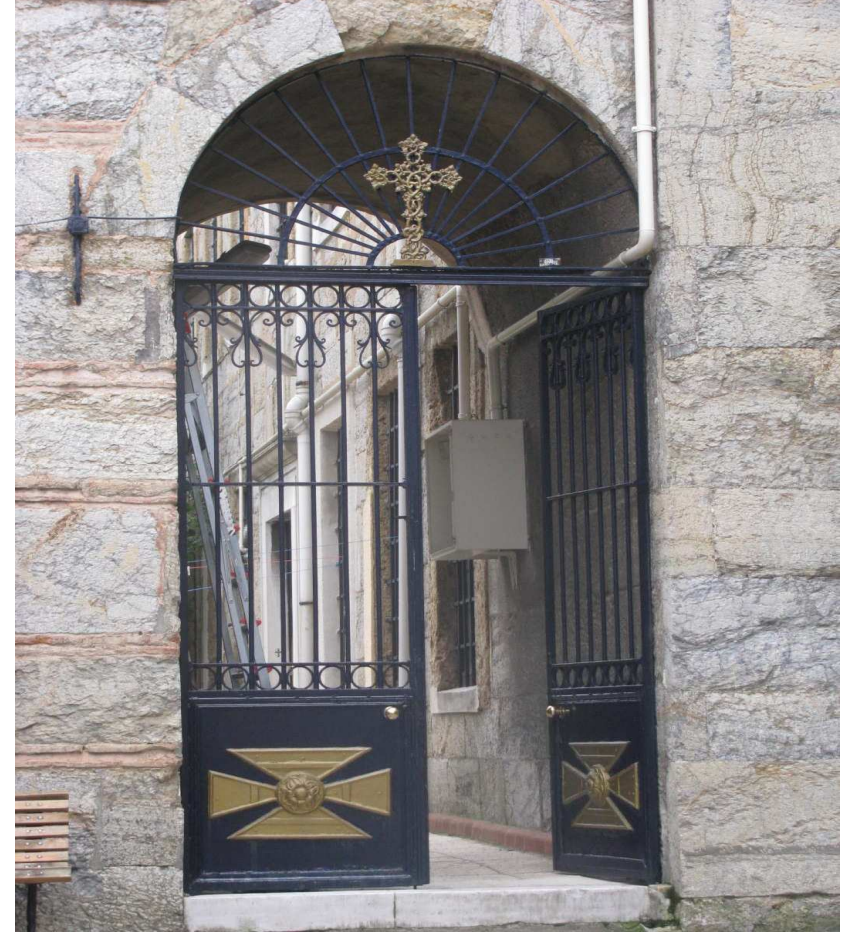
“Ermeni mutfağı Ermenistan mutfağından farklı görülüyor. İstanbul mutfağı da... İstanbul büyük bir imparatorluğun başkenti... Birçok etnik grubun birlikte yaşadığı bir şehir olmuş ve bu gruplar birbirlerini etkilemişler. Bunun sonucunda, İstanbul Ermenilerinin mutfağı benzersizdir; hem Batı Ermeni mutfağı hem de Ermenistan yani Doğu Ermeni mutfağından farklıdır. Örneğin biz İstanbullular kadar balık tüketmiyoruz. Biz daha çok ekmeği, hamur işlerini ve eti severiz. İstanbullular da tabii ki ekmeğe ve et yerler ama balığı tercih ederler. Zeytinyağı ile hazırlanan yemekler konusunda da İstanbul bizden ayrılır.

Bizim mutfağımızda daha çok tereyağı kullanılır, hayvansal yağlar... Fakat İstanbul Ermenileri daha çok zeytinyağlı yemekleri severler. Ve bunun gibi birçok farklılık... Rengârenk yemekler yemek kültürümüzün bir parçası olmuş, mesela midye adında bir deniz ürünü var. Genelde Ermeni mutfağında midye kullanılmaz, ama İstanbul Ermenileri midye dolmasını çok severler. Evet, bol soğan, kuş üzümü ve pirinçle dolmanın içi hazırlanır, hazırlanan iç midyeye doldurulur, zeytinyağında pişirilir ve midyeyle birlikte yenir. Bayramlarda hazırlanan, çok sevilen bir yemektir bu.

Biz zeytinyağlı dolmayı bayram yemeği olarak servis yaparız. Ermenistanlılar etli dolmayı misafirler için hazırlarlar. Hâlbuki bizde sıradan günlerde yenen bir yemektir. Bayram günleri için zeytinyağlı dolma hazırlamak gerekir. Etli dolmayı biz de çok severiz, özellikle de üstüne yoğurt koyarak. Kabak ve biber doldururuz. Ama misafirler ya da özel günler için etli dolma yapmayız, gündelik bir yemektir bizim için.”

Oldukça derin ve duygusal konuşan, ama aynı zamanda her söz ve cümlesi doğru ve anlamlı olan altmışlı yaşlarda bir adamın sözleriyle bu konuyu noktalayalım: *“Ben genellikle kiliseye gitmem, çünkü inançlı biri değilim, septik biriyim. Ben kiliseyi geleneklerden dolayı seviyorum, bayram günlerinde kiliseye gitmeyi çok severim. Kilise korosunda da söylüyorum, ama inancım yok, ne Allah'a ne de Mesih'e... Ama o geleneği derinden severim; kutsal müziğimizi, kilisemizi... Bunlar inançtan bağımsız şeyler. Kilisemizin ulusal karakterini severim. Ve özellikle o gelenek, kilisenin avlusunda tanıdıklara rastlamak ve onlarla bayramı kutlamak, Paskalya*

olsun, Noel olsun, Surp Haç olsun. Bunların hepsi çok sevdiğim şeyler. Ya da aileyle bayram için özel olarak hazırlanmış sofraya oturmak, ya da aile büyüklerinin bayramlarını kutlamak için ziyarete gitmek, bunların hepsi alışık olduğumuz, çok tanıdık durumlar.”

Değişim Rüzgârının Adı “Hrant Dink”

Gayane Manvelyan

*On yıl önce Soykırım'dan bahsedemiyorduk,
beş yıl önce bahsedebiliyorduk ama hakkımızda dava açılıyordu;
şimdi bunun bir cezası yok...*

İstanbul'da görüştüğümüz Ermenilere, Türkiye'nin sosyopolitik hayatındaki son değişiklikleri ve bunların İstanbul Ermeni toplumunun üzerinde olan etkilerini her sorduğumuzda, bu değişimlerin simgesi haline gelen bir insanın adını duyduk: Hrant Dink. Hrant Dink'in çalışmaları hakkındaki algı ve fikirler ve bunların çağrıştırdığı değişimler kişiden kişiye değişiyor; bazen hemfikir olunabiliyor, bazen ters düşülebiliyor ama onları dinlediğimizde sanki İstanbul Ermenilerinin yaşamı artık iki büyük döneme ayrılıyor: Hrant Dink'in ölümünden öncesi ve sonrası.

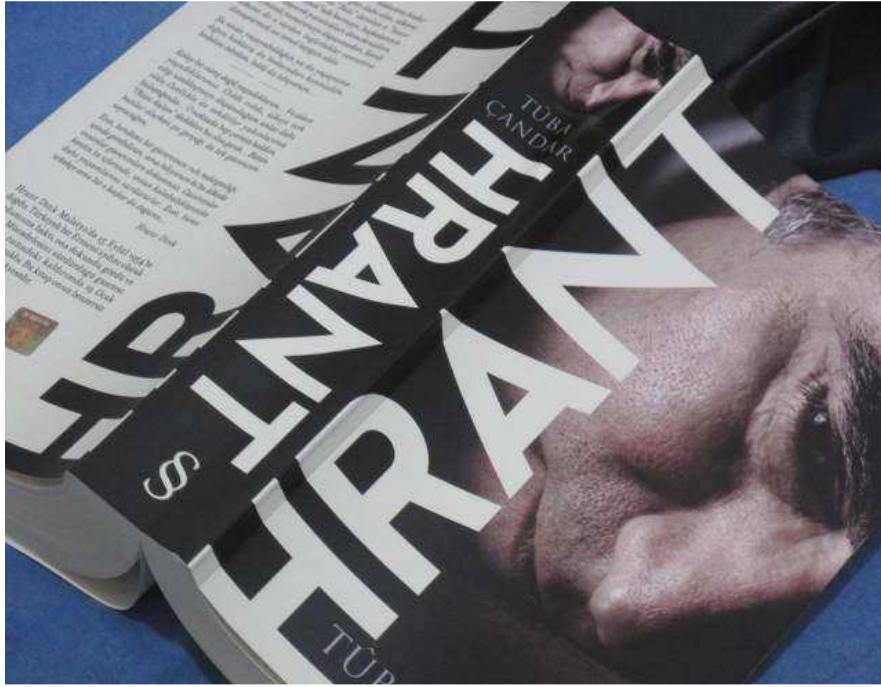
Türkçe-Ermenice yayımlanan gazete Agos'un genel yayın yönetmeni olarak Hrant Dink, Türkiye'deki Ermeni toplumunun sesi oldu. Asıl derdi, kabullenilmiş tarih görüşlerine karşı çıkmaktı; kendisinin de söylediği gibi, insanların onları algılamaya alışık olduğu şekilde, siyah-beyaz yazmamaktı¹⁰. Bu yüzden, acı veren Soykırım meselesinden bahsederken suçlayan değil uzlaştırıcı bir dil kullandı. Bu arada,

¹⁰ http://www.esiweb.org/index.php?lang=en&id=322&debate_ID=2&slide_ID=4

Türkiye'deki demokratik rahatsızlık konusunda sert bir eleştirmen oldu. Azınlıkların durumuna, Ermeni toplumunun sorunlarına sürekli dikkat çekti ve Türkiye toplumunda bir tartışma başlattı. Türkiye'nin demokratikleşmesi, Hrant Dink'in çalışmalarının merkezini oluşturuyordu.

Bunun, azınlık sorunları, Soykırım meselesi ve Ermenistan-Türkiye yakınlaşmasına çözümler getirilmesinde çok önemli bir rol oynadığını düşünüyordu. Onu eşsiz kılan, kendisini Türkiye toplumuna asla yabancılaştırmadan ve kendini onunla tam bir dayanışma içinde görerek, Türklerin ulusal duygularına derinden dokunabilen Soykırım gibi konularda konuşabilmesi oldu. Hrant Dink barışçıl mesajını Türkiyeli Ermenilere, Türkiye vatandaşlarına, Diaspora Ermenilerine ve Ermenistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Ermenilere ulaştırmaya çalıştı. Dediği gibi, Ermeni-Türk ilişkilerini tarihî hafızanın ağırlığından kurtarmak için, tarihî çatışmayı barışa çevirmek için uğraştı¹¹. Bir yandan Türkiye'deki düşman azınlıklar imajına karşı savaşırken diğer yandan da Türkiyeli Ermenilere Türklerin düşman olmadığını göstermeye

¹¹ www.cpj.org/regions_07/mideast_07/dink2.pdf

çalışarak iki toplum arasında diyalogu destekledi. Hrant Dink, köklerinin tamamen bilincinde olarak, kendini Türkiye vatandaşı olarak gördü. Ülkesinde pozitif değişimlerin gerçekleşmesinden kendini sorumlu hisseden bir vatandaşın pozitif duruşunu sergiledi ama bu onun 301. maddeden Türklüğü aşağılamak suçuyla yargılanmasını engelleyemedi. Hrant Dink bu davaların kendisine karşı yapılan bir ayrımcılık olduğunu yazdı: “Ermeni olduğum için bana ders vermek istediler.”¹² Hrant Dink, demokrasi ve adalet için ve ayrımcılığa karşı mücadele ederken, milliyetçiliğin kurbanı oldu ve 17 yaşındaki Ogün Samast adlı militan tarafından 19 Ocak 2007 tarihinde öldürüldü. Dedi ki: “Ermeni’yi öldürdüm çünkü Türklüğü aşağıladı.”¹³

Görüştüğümüz kişilerden bazıları Hrant Dink cinayetinin, Ermeni olmasıyla ilgili olduğunu söylediler. Altmışlı yaşlarda bir erkek: **“Yıllardır, Ermenilere karşı olan, içten içe kaynayan bir nefret vardı bu ülkede ve bu cinayeti gören bütün insanlar onun Ermeni olduğu için öldürüldüğünü söylediler.”**

Diğerleri, cinayet nedeninin, çalışmaları ve fikirleri olduğunu söyledi. Elli yaşlarında bir adam: **“Agos’ta, Soykırım’la ilgili açık açık yazıyordu. Milliyetçiler bundan hoşlanmıyordu ve onu öldürdüler.”**

Kırk beş yaşlarında bir kadın: **“Sorun Ermeni olması değildi; sorun fikirleriydi.” “O bir demokrattı, ateşli bir demokrat”, dedi görüştüğümüz insanlardan biri. Kırklı yaşların ortalarında olan bir başka erkek: “Yaptığı eleştiriler ve fikirleri yüzünden öldürüldü, Ermeni olduğu için değil. Fikirlerini sevmiyorlardı, Ermeni olmasının bu konuyla bir ilgisi yok.”**

Görüştüğümüz kişiler, Hrant Dink’in öldürülmesinin sadece Ermeni toplumunda değil, tüm Türkiye toplumunda da büyük bir ters-tepki ve derin etki yarattığına inanıyorlar. Onlardan haberdar olmadıkları ya da onların

¹² www.aaainc.org/.../pdf.../FACT_SHEET_-_Hrant_Dink_2009.pdf

¹³ <http://www.firstthings.com/onthesquare/2007/01/the-hrant-dink-murder-and-its->

İstanbul'un Ermeni Sesleri

varlıklarını reddettikleri için azınlıkların problemleri hakkında genelde sessiz kalan toplum, birdenbire Hrant Dink cinayetiyle birlikte Ermenilerin varlığıyla yüzleşmek zorunda kaldı.

Altmışlı yaşlarda bir erkek: *“Hrant Dink’in öldürülmesinden sonra her şey şaşılması bir hızda değişti. Gösterilen direnç ve tepki bunda önemli bir rol oynadı. Hrant Dink’in öldürülmesinden birkaç saat sonra binlerce insanın Agos’un önünde toplanmış olması şaşırtıcıydı. Biri bana, Hrant Dink’in öldüğünü öğrendikten sonra, İstanbul’a bir bilet almak ve gidip o insanlarla birlikte durabilmek için ayaklarının onu turizm acentesine yönlendirdiğini söyledi. Ölümü, insanların algılarını değiştiren bir deprem gibi oldu. Şimdi, ölümünden sonra, Soykırım’ı reddetmek imkânsız oldu. Hâlâ yasalar var, kaldırılmadı ama artık işlemiyor.”*

Görüştüğümüz yirmi beş yaşındaki genç erkek şunları söylüyor: *“Hrant Dink’in ölümünden sonra çok şey değişti. Ermeni olmak kötü bir şey olarak görülmekteydi ama 200.000 Türk’ün kalkıp ‘Hepimiz Ermeni’yiz, Hepimiz Hrant’ız’ demesi bize bu ülkede azınlıkların ve çoğunlukların eşit olabileceğiyle ilgili umut verdi. On yıl önce Soykırım’dan bahsedemiyorduk, beş yıl önce bahsedebiliyorduk ama hakkımızda dava açılıyordu; şimdi bunun bir cezası yok... Bizim neslimiz katliamlara tanıklık etmemiştii, bizim gördüğümüz ilk kurban Hrant Dink oldu.”*

Ellili yaşların ortasında bir erkek: *“Orada, Ermenistan’da her şey farklı... En başından Soykırım’la ilgili tarihi öğreniyorsunuz, daha iyi anlıyorsunuz. Biz ise burada her şeyi kendi çabalarımızla öğrenmeye çalışıyoruz, anlıyor musun?Hrant Dink’in öldürülmesinden önce böyleydi, yasaktı, bir Ermeni olarak çok bir şey söyleyemezdin, açık açık konuşmak kolay değildi. Hrant Dink Agos’ta Soykırım’la ilgili yazılar yazarak büyük bir cesaret örneği gösterdi. Türkler burada sadece Türklerin yaşadığını zannediordu ve*

Ermenilerin bu topraklarda yüzyıllardır yaşadıkları hakkında hiçbir fikirleri yoktu. Hrant bunlarla ilgili yazdığında birdenbire farkına vardılar ve buradan sorular ortaya çıkmaya başladı.”

Başka bir kişi: *“Hrant Dink sayesinde Türkler Türkiye’deki Ermenilerin varlığını öğrenmek zorunda kaldılar.”*

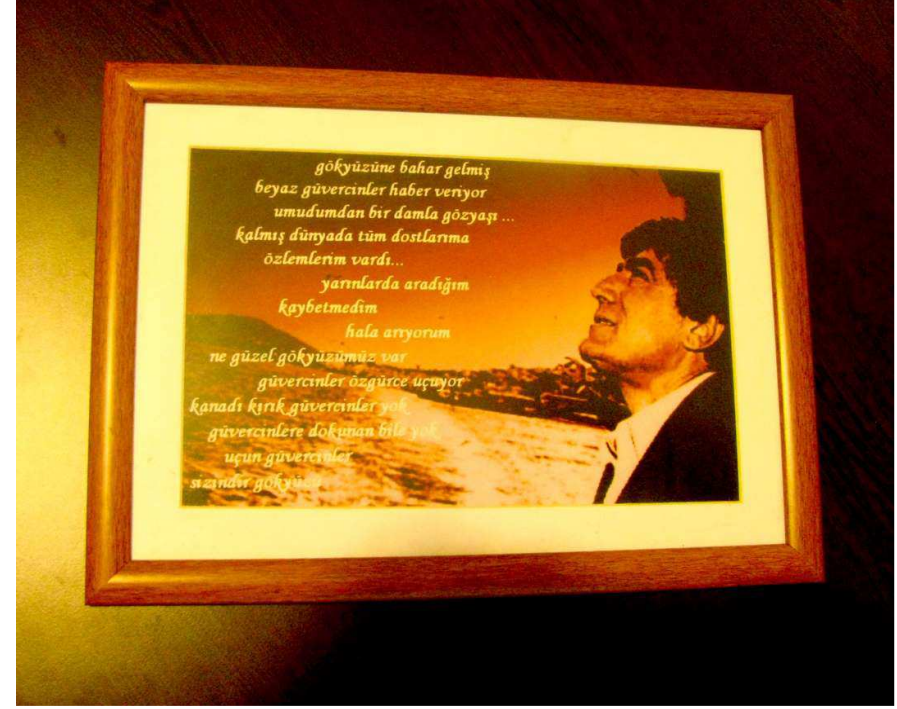
Hrant Dink fenomenini Türkiye’nin sosyopolitik gerçekliğinin geniş bağlamında değerlendiren kırkbeş yaşlarında bir kadın: *“Neden bu olay tam da şimdi gerçekleşti? Bence çünkü Türkiye şu anda bir çıkmaz sokağa itilmiş durumda. Çıkış yok, bir tarafta Kürtler, diğer tarafta Ermeniler, tabii bir de Rumlar... Hrant Dink bir şeyleri değiştirdi. Ölümü de... Çünkü Türkiye’nin artık başka yolu yok. Türkiye hükümeti halkı değişikliklere hazırlamak istiyor.”*

Görüştüğümüz bazı kişiler Hrant Dink'in öldürülmesinden sonra gerçekleşen 'kabuğuna çekilme'den söz ediyorlar. Kırklı yaşların ortasında bir kadın: ***“Ben şimdi insanların daha çok kapandıklarına inanıyorum, çok bir şey değiştiğine inanmıyorum. Kalkıp da Hrant'ın başına gelenlerin bir daha asla olmayacağını söylemek bir hayaldir. Bu, her zaman tekrarlanabilir.”***

Görüştüğümüz ellili yaşların ortasında bir erkek: ***“Şimdi insanlar bir gazetenin Ermeni genel yayın yönetmenini öldürdükleri için, yarın bir Türk'ü de Süryani'yi de öldürebilirler zannediyorlar...”***

Hrant Dink, yaşamıyla ve çalışmalarıyla algıları değiştirdi; ölümüyle de... Ve ölümün yarattığı şokun Hrant Dink'in uğruna savaştığı hedeflere ulaşılması için daha belirleyici olduğu gerçekliğini düşünmek acı verici.

Proje koordinatörü: Victoria Asatryan
Yayın koordinatörü: Anna Poghosyan

Yazarlar:

Asatryan Victoria
Grigoryan Mariam
Keshishyan Avetis
Manvelyan Gayane
Poghosyan Anna
Sahakyan Hasmik

© 2011 dvv international

dvv international
Obere Wilhelmstra e 32 – 53225 Bonn
Federal Republic of Germany
Tel: +49/228-975 69-0
Fax: +49/228-975 69-55
info@dvv-international.de
www.dvv-international.de
Ayrıntılı bilgi için: www.speakingtooneanother.org

